

Szőke Béla Miklós:

7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán

Az elmúlt évtizedben örvendetes módon megszorodtak ismereteink Zala megye népvándorlás kori és kora középkori régészeti emlékanyagáról. Köszönhető ez részben a Kis-Balaton rekonstrukcióját kísérő leletmentő ásatásoknak (KIS-BALATON 1986; SZŐKE—VÁNDOR 1987), részben pedig a megyében is megindult régészeti topográfiai munkálatoknak és az utóbbi években megkezdett szisztematikus településtörténeti kutatásoknak.¹ A régészeti kutatás szempontjából sokáig 'terra incognita'-nak számító megye területe is egyre ismertebb lesz tehát. A kutatási „fehér foltok” felszámolásához szeretne ez a közlemény is hozzájárulni, amikor közreadja három ásatás 7. és 9. századi településobjektumainak leletanyagát és egy szórványleletet, amelyek Nagykanizsa területén kerültek napvilágra. A közlésre kerülő leletek azonban a Kárpát-medence kora középkori kutatása számára is igen fontos információkat tartalmaznak. Elsősorban a szláv betelepülés kérdésének vizsgálata szempontjából, de fontos adatokat szolgáltatnak a korabeli települési viszonyokról is, amelyekről még igen hiányosak az ismereteink.

1. Nagykanizsa — Inkey sírkápolna

A Principális (Kanizsa) árterének keleti szélén, a Nagykanizsa—Zalaegerszeg közötti műút keleti oldalán, az Inkey sírkápolna és a lazsnaki halászcserda közötti domb északi részének platóján 1979—1981 között mintegy 6000 m²-nyi területet tárt fel Horváth László.² Az északról, keletről és délről keskeny, vizenyős részekkel körülvett, nyugatra pedig a Principális árterére néző kiemelkedésen a neolitikum óta többször is szívesen megtelepült az ember, nem egy korban igen intenzíven benépesítve, átalakítva a területet. A késői római időszakban, a 3—4. században több nagyméretű kőépületet húztak itt fel, melyek romjai feltehetően még a 7. században is álltak, amikor a kora népvándorlás kor viharai után újra megtelepült itt egy kisebb embercsoport (HORVÁTH 1983, 7—25).³ Erre látszik utalni, hogy több telepobjektum is a római kori romok között, illetve azok közelében, mintegy azok szelárnnyéká-

ba húzódva került elő (1. kép) Az ásatáson feltárt, korszakunkba tartozó települési objektumok a következők.

13. objektum (2. kép 1)

Lekerekített sarkú, téglalap alakú, lejtős falú gödör, H: 225 cm, Sz: 120 cm, M: 65 cm, hossz tengelye Ny—K irányú, 40 cm mélyen az altalajból jól kirajzolódott betöltésének sötét foltja. A gödör alja vízszintes, betöltésében igen sok homokkő-töredék volt a néhány centiméterestől a 15—20 cm-es darabokig. Ezekon kívül állatcsontok, kevés római kori edénydarab és kis számú 7. századi kerámiatöredék került még elő.

1. pirosas barnásszürke, tört kavicssal erősen soványított, kézi korongolt kisebb csupor két töredéke: érdes tapintású felületében a válltörés felett és alatt két sávban hullámvonalköteget, majd egy vízszintes vonalköteget karcoltak be széles, mély vonalakkal. Szátm: 10 cm, max. Sz: 12,5 cm, rekonstruált M: 11,5 cm, Fátm: kb. 7 cm. (3. kép 7)

2. sárgásbarna, belül fekete, tört kavicssal és mésztartalmú soványítóanyaggal kevert agyagból készített, belül lyukacsosra égett, kézzel formált fazék oldala.

3. barnássárga, törésében szürke, durvaszemű homokkal soványított, kézi korongolt(?), tojásdad fazék alsó fele. Fátm: 10 cm.⁴

14. objektum (2. kép 2)

Enyhén lekerekedő sarkú, téglalap alakú gödör, H: 305 cm, Sz: 130 cm, M: 60 cm, hossz tengelye Ny—K irányú. Az ÉK-i sarok közelében a gödör északi fala 50 cm szélesen kiugrik; itt egy 100x75—80 cm-es, szabálytalan alakú gödör mélyül le 80 cm-re. Az objektum keleti fele, kb. 150x100 cm-es területen ugyancsak mélyebb (M: 82 cm). A meredek falú gödörben a 13. objektumhoz hasonlóan ugyancsak nagy mennyiségű homokkő-darabot találtak. Ezek mellett több állatcsont és 7. századi kerámia került elő belőle.

1. pirosasbarna, törésében szürke, belső oldalán és a pereménél fekete foltos, apró, tört kavicssal soványított, zsíros tapintású, kézzel formált, tojásdad fazék felső része. Felületébe a nyaktöréstől a hasrész indulásáig három sávban vízszintes vonalköteget karcoltak be, melyek két,

szabálytalanul bekarcolt hullámvonalköteget fognak közre. Szátm: 13 cm, max. Sz: 15,8 cm, rekonstruált M: 17–18 cm. (3. kép 1)

2. sárgásbarna, törésében szürke, belül feketés színű, tört kavicsal és mésztartalmú anyaggal (tört kagylóhéjjal?) soványított, agyagmázzal bevont, zsíros tapintású, kézzel formált és kézi korongon utánkorongolt kisebb fazék felső része. A peremen belül sekély horony fut körbe. Közvetlenül a perem alatt hullámvonalköteget, majd a nyaktörésnél vízszintes vonalköteget, ez alatt pedig legalább két sávban újra hullámvonalkötegeket karcoltak be a felületébe. A nyaktörésnél fúrás nyoma látszik, feltehetően össze akarták drótozni az edényt, végül azonban lemondtak róla, a fúrás nem üti át az edény falát. Szátm: 12,5 cm, max. Sz: 14,8 cm. (3. kép 2)

3. feketésszürke, durvaszemű homokkal és apró, tört kavicsal soványított, érdes felületű, korongolt csupor felső része. Közvetlenül a perem alatt vízszintes vonalköteget, majd hullámvonalköteget, ez alatt pedig két sávban újra vízszintes vonalkötegeket karcoltak be a felületébe. A viszonylag kis mérethez képest az edény eléggé vastag falú. Szátm: 13 cm, max. Sz: 16,5 cm, rekonstruált M: 14–15 cm. (3. kép 3)

4. pirosasbarna, tört kavicsal és kagylóhéjjal gyengén soványított, kézzel formált, tojásdad fazék vállrésze. Keskeny, éles eszközzel bekarcolt díszítése kettős vonalú vízszintes vonalkötegek közé fogott hullámvonalköteg; utóbbi azonban meglehetősen ügyetlenül kivitelezett, inkább zezug vonalkötegre emlékeztet. (3. kép 4)

5. világos szürkésbarna, helyenként fekete foltos, törésében galamszürke, belül fehéressárga, kevés tört kavicsal és kagylóhéjjal soványított, agyagmázzal bevont, zsíros tapintású, kézzel formált, tojásdad fazék. A nyaktöréstől a has közepéig három sávban vízszintes vonalkötegekkel díszített, melyek két, zezug-szerű vonalköteget fognak váltakozva közre. A díszítést ötfogú fésűszerű eszközzel karcolták be. Szátm: 12 cm, max. Sz: 16 cm, Fátm: 8 cm, M: 22 cm, Falv.: 0,5–0,7 cm. (3. kép 6)

6. bronzbarna, belül szürkés árnyalatú, apró, fehér kavicsal és kissé csillámos homokkal soványított, agyagmáz, zsíros tapintású, kézzel formált, valószínűleg kézi korongon utánkorongolt, széles szájú, erőteljesebb vállkiképzésű fazék felső része. A nyak- és válltörés között kettős vonalú vízszintes vonalkötegek között zezug-szerű vonalköteggel díszített, amit mélyen karcoltak be az edény felületébe. A perem alatt két átfúrt lyuk van, amit az égetés után fúrtak be az edénybe. A két lyuk között nincs repedés, tehát nem drótozás miatt fúrtak be őket. Ugyanezen fazékhoz tartozik még néhány díszítetlen oldaltörödékek is. Szátm: 18,5 cm, max. Sz: 19 cm. (4. kép 5)

7. szürkésbarna, fekete foltos, törésében sötétszürke, durvaszemű homokkal és kevés tört kagylóhéjjal soványított, agyagmáz, kissé zsíros tapintású, kézi korongolt, szűk szájú, széles vállú, tojásdad fazék felső része. Nyak-

törésében mélyen karcolt, sűrű hullámvonalköteg, vállán több, egymáshoz kapcsolódó vízszintes vonalköteg, majd váltakozva hullámvonalkötegek és vízszintes vonalkötegek díszítik a felületét. Peremén belül két párhuzamos, bekarcolt csik fut körbe. Szátm: 14 cm, max. Sz: 19,5 cm. (4. kép 6)

8. sárgáspiros; apró, fehér kavicsal és homokkal erősen soványított, kézzel formált fazék alsó feléből származó két töredék. Fátm: 10 cm, az edényoldal és az alj közötti szög közel 45°.

A kerámialeleteket kiegészíti néhány megmunkált kőeszköz is, így egy barnásszürke homokkőből készült fenőkő (3. kép 5), egy krétaszzerű kődarab és egy nagyobb kavicsból kitört töredék, amelyeket valószínűleg szintén készenléhez használtak.⁵

38. objektum

Lekerekített sarkú, szabályos téglalap alakú gödör, H: 435 cm, Sz: 150 cm, M: 45 cm. Fekete színű betöltése már a szántásban jelentkezett; ez az erősen faszénzilánkos, fekete talaj 40 cm mélységig ért le, ez alatt 5 cm vastag, kevert réteg következett, majd a vízszintes, sima alj. Az objektum nyugati oldala az I. római épület zárófalának meghosszabításához illeszkedik, az kissé metszi is. DK-i sarkában egy 48 cm mély cölöplyuk, déli oldala közepénél pedig egy 45 cm mély cölöplyuk került elő. Az objektum aljáról kizárólag római kori kerámia (tál, dörzstál, üveg) töredékeit bontották ki, s csak a felső részben volt kevés 7. századi cserép, ezért valószínű, hogy maga az objektum római kori, bár nem kizárt, hogy a későbbiekben ugyanitt egy földfelszíni építmény is állt; sőt az se, hogy esetleg a római leletanyag került később a gödörbe.

1. szürkés sárgásbarna, mésztartalmú soványítóanyaggal kevert agyagból készített, lyukacsosra égett, kézzel formált fazék oldaltörödékei.

2. sárgásbarna, törésében és belül szürke, durvaszemű homokkal soványított, kézi korongolt (?) fazék díszítetlen oldaltörései.⁶

54. objektum (2. kép 4)

Lekerekített sarkú, téglalap alakú, lejtős falú, vízszintes aljú, sekély gödör, H: 300 cm, Sz: 150 cm, M: 70 cm, hossz tengelye Ny–K irányú. Betöltése igen fekete, faszénes, homoktörörmelék volt. Viszonylag kevés 7. századi kerámia került elő belőle.

1. pirosassárga, durva, nagyszemű homokkal soványított, kézi korongolt fazék perem- és vállrésze. A perem szélét ferde bevagdosásokkal díszítették. Szátm: 15 cm. (4. kép 1)

2. világos szürkésbarna, törésében fekete, meszes anyaggal (tört kagylóval?) soványított, kézzel formált fazék perem- és vállrésze. Néhány további oldal- és aljtörödékek színe és anyaga alapján valószínűleg ugyancsak ehhez az edényhez tartozik. Szátm: 12 cm. (4. kép 2)

3. pirosas árnyalatú sárgásfehér, belül feketésbarna, tört kagylóval és növényi magvakkal (?) soványított lyukacsos-

ra égett fazék hasrészre. Agyagmázás felületébe egy nyolcfogú, fésűszerű eszközzel hullámvonal- és vízszintes vonalköteget karcoltak be sekélyen. Feltehetően ugyanebből az edényből származik néhány további díszítetlen oldaltöredék is. (4. kép 3)

4. pirosassárga, törésében szürke, finom, kenődő homokkal soványított, vastag agyagmázzal bevont, kézzel formált kisebb edény alsó fele. Díszítetlen.

5. négyszögletes átmetszetű huzalból készített vasszeg. H: 4,5 cm, átm: 0,4x0,2 cm. Nem kizárt, hogy római kori.⁷ (4. kép 4)

56. objektum (2. kép 5)

Lekerekített sarkú, téglalap alakú, meredek falú, vízszintes aljú gödör. H: 230 cm, Sz: 140 cm, M: 65 cm, hossz tengelye É—D irányú. A rendkívül fekete, faszenes betöltésben néhány homokkődarab, kevés állatsont, de sok 7. századi edénytöredék volt.

1. szürkés barnáspiros, belül szürke, apró kavicsdarabokkal és tört kagylóhéjjal soványított, agyagmázás, zsíros tapintású, kézzel formált és utánkorongolt, tojásdad fazék felső része. A váll közepétől váltakozva vízszintes- és hullámvonalkötegek díszítik az oldalát; a díszítést sekélyen karcolták be az agyagmázás felületbe. Szátm: 12,5 cm, max. Sz: 16 cm. (5. kép 1)

2. pirosasbarna, belül feketésbarna, kevés homokkal és növényi magvakkal (?) soványított, zsíros tapintású, agyagmázás, kézzel formált, kisebb tojásdad fazék felső kétharmada. Díszítetlen. Szátm: 9,8 cm, max. Sz: 13,2 cm, rekonstruált M: 15—16 cm. (5. kép 2)

3. téglapiros, belül barnásszürke, növényi magvakkal (?) és kevés homokkal soványított, zsíros tapintású agyagmázás, lyukacsosra égett, erősen kihajló peremű, erőteljes vállú fazék felső része. A válltörés alatt sekélyen bekarcolt vízszintes vonalköteg díszíti. Szátm: 12 cm, max. Sz: 15,4 cm. (5. kép 3)

4. világos barnásszürke, törésében feketésszürke, homokkal soványított, kézzel formált és utánkorongolt, tölcselesen kiszélesedő szájú, kisméretű csupor felső része. Az érdes tapintású felületbe hatfogú, fésűszerű eszközzel mélyen karcolták be a díszítést: a nyaktörésnél vízszintes vonalköteget, alatta pedig két sávban zezug-szerű hullámvonalköteget. Szátm: 10 cm, max. Sz: 10,4 cm. (5. kép 4)

5. világos sárgásbarna, durvaszemű homokkal erősen soványított, vékony agyagmázzal bevont, kézzel formált és utánkorongolt kisméretű csuproska. Vállán függőlegesen bekarcolt vonalkötegek díszítik, alattuk szabálytalanul behúzott vízszintes vonalköteg fut körbe. A díszítést sekélyen karcolták be az agyagmázba, ezért helyenként le is kopott. Szátm: 7 cm, max. Sz: 8 cm. (5. kép 5)

6. az előbbihez hasonló színű és anyagú oldaltöredék, amit ugyancsak függőlegesen bekarcolt vonalak, ezek alatt azonban zezug-szerűen bekarcolt sávok díszítenek. Az edénydarab szintén kisméretű edénykéből származik, ké-

szítője ugyanaz lehetett, mint a fentebb leírt darabé. (5. kép 9)

7. világosbarna, feketésszürke foltos, tört kagylóval és kevés homokkal soványított, vékony agyagmázzal bevont, kissé zsíros tapintású, kézzel formált és valószínűleg utánkorongolt, tojásdad fazék felső része. Több más hasonló színű és anyagú oldaltöredék is feltehetően ehhez a fazékhoz tartozik. Szátm: 16,5 cm, max. Sz: 20 cm, (5. kép 7)

8. a fentihez hasonló színű és anyagú, de több homokkal soványított, kézzel formált fazék perem- és vállrésze. Ugyancsak díszítetlen. Szátm: 17 cm. (5. kép 8)

9. sárgáspiros, durvaszemű homokkal és apró kavicsdarabokkal erősen soványított, kézzel formált, agyagmázás fazék vállrésze. A zezug-szerű vonalkötegek és a köztük körbefutó egyes, vízszintes vonaldíszítés mélyen bekarcolt. (5. kép 8)

10. feketésszürke, érdes homoksoványítású, korongolt csupor vállrésze. A hullámvonalköteg-sávokból álló díszítést szabályosan, de eléggé sekélyen karcolták be. (5. kép 11)

11. világos sárgásbarna, tört kagylóhéjjal és kevés homokkal soványított, kézzel formált, lyukacsosra égetett, erőteljes vállú, tojásdad fazék perem- és aljtöredékei. A nagyméretű edény díszítetlen. Szátm: 18 cm, max. Sz: 22,5 cm, Fátm: 10 cm, rekonstruált M: 25,5 cm. (6. kép 1)

12. feketésszürke, foltokban pirosasbarna, kissé csillámos homokkal és pelyvaszerű anyaggal összegyűrt sárból készített nagyméretű mag szárító tál töredéke. Egy ívesen hajló sarokrésze és több aljdarab is előkerült. A töredékek felülete viszonylag gondosan eldolgozott, simított. Falv.: 2,5 cm, M: 9 cm. (6. kép 5)

13. pirosasbarna, törésében feketés színű, finom homokkal soványított, kézzel formált öntöttégely. Szátm: 2,8 cm, M: 4,2 cm, Falv.: 0,5 cm, alja felé vastagodik. (6. kép 2)

14—18. öt különböző edény oldal- és aljtöredékei, melyek közül négy nagyobb, kézzel formált fazékhoz tartozik, mint a 6—7. és 11. alatt leírt edények, egy pedig egy kisebb fazékszerű edény alsó fele, Fátm: 6 cm.

A kerámialeletek mellett egy kisebb vastárgy is előkerült, ami azonban római kori is lehet. A négyszögletesre kovácsolt vaslemezke (2,2x1,8 cm) kerek átmetszetű nyílványban folytatódik. (5. kép 6)⁸

57. objektum (2. kép 3)

Lekerekedő sarkú, téglalap alakú gödör, H: 432 cm, Sz: 102 cm, hossz tengelye Ny—K irányú. Fala a nyugati oldalon meredek, kelet felé haladva egyre lejtősebb lesz. Déli oldala a DK-i saroktól mintegy 200 cm hosszán 50 cm nyire kiugrik. Alja nyugatról kelet felé menetesen mélyül: a nyugati oldalon 55 cm, a keleti oldalon 70 cm mély. Betöltésében több nagyobb homokkő-darab, egy Constans kisbronz, egy vésett díszű szalagkarperec (kiemeléskor elpusztultak) és viszonylag kevés 7. századi edénytöredék volt.

1. barnásszürke, részben másodlagosan megégett, kevés homokkal és tört kagylóhéjjal (?) soványított, zsiros tapintású, kissé lyukacsosra égett felületű, kézzel formált, széles szájú fazék perem és vállrésze. A nyaktörésnél mélyen bekarcolt, szabálytalan egyes hullámvonal díszíti. Szátm: 18 cm, max. Sz: 22 cm. (4. kép 8)

2. pirosasbarna, törésében sötétszürke, belül világosszürke, tört kagylóhéjjal soványított, vékony agyagmázzal bevont, kézzel formált nagyobb fazék perem- és vállrésze. (4. kép 7)

3. pirosassárga, kevés tört kagylóval soványított, vastag agyagmázzal bevont, kézzel formált, erősen vállas mély tál felső része. Nyaktörésén és vállán szabálytalanul és sekélyen bekarcolt vízszintes vonalkötegek díszítik. Szátm: 15 cm, max. Sz: 19,5. (4. kép 9)

4—8. legalább további öt nagyobb, kézzel formált fazék oldaltörédei; tört kagylóval soványítottak, többé-kevésbé lyukacsos felületűre égték.⁹

69. objektum

120x100 cm-es, ovális, teknős aljú gödör (M: 65 cm), betöltése igen fekete, faszénszilánkos, téglaszemcsékkel kevert talaj. Kevés 7. századi kerámia került elő belőle.

1. szürkésbarna, törésében fekete, kevés homokkal és növényi magvakkal (?) soványított, kívül agyagmázzal bevont, kissé lyukacsosra égett, kézzel formált kisebb fazék perem- és vállrésze. Szátm: kb. 12 cm, max Sz: 13,5 cm. (6. kép 3)

2. barnásszürke, törésében sötétszürke, durvaszemű homokkal és tört kavicsal soványított, korongolt fazék oldala. Az érdes tapintású felületbe szabályosan bekarcolt, sekély hullámvonal- és vízszintes vonalkötegek díszítik. (6. kép 4)

3. világos sárgásbarna, belül fekete, tört kagylóval soványított, lyukacsosra égett, kézzel formált, nagyobb fazék díszítetlen oldaltörédei.¹⁰

2. Nagykanizsa—Miklósfa, Mórichely (Cigánykút)

Miklósfa déli szélétől mintegy másfél km-re tovább dél felé, a Principális és a Bakónaki patak közös árterének keleti oldalán, a miklósfa halastavak keleti partján, Mórichely-pusztá épületeitől közvetlenül nyugatra és északra, egy lankás domboldalon 300—400 m hosszan és kb. 100 m szélesen terül el a lelőhely. Ennek déli végénél három helyen nyitottam szondázó árkokat, olyan pontokon, ahol már a felszínen, a szántásban is nagyobb számú cserepet lehetett találni. Az 1978. június 15—17. között végzett ásatáson két objektumot sikerült feltárni. (7. kép)¹¹

1. objektum (8. kép 1)

Lekerekített sarkú, téglalap alakú gödör, H: 370 cm, Sz: 160 cm (kelet felé kissé összeszűkül: 130 cm), M: 32 cm. Betöltése erősen faszenes, fekete agyagos. DNY-i sarkához közel egy kb. 80 cm átmérőjű foltban kissé jobban

lemélyül (M: 35 cm); itt még több faszén, továbbá paticsdarabok is voltak a betöltésben. Viszonylag nagy számban került elő kerámia-törédek, de egyetlen állatsontot sem találtunk.

1. pirosasbarna, törésében és belül fekete, apró, fehér kavicsal és kevés homokkal soványított, vastag agyagmázas, kissé zsiros tapintású, kézi korongolású tojásdad fazék felső kétharmada. A nyaktöréstől a has aljáig nyolcfogú, fésűszerű eszközzel mélyen bekarcolt vízszintes vonalkötegek között hullámvonalköteg díszíti az edényt. Szátm: 14,5 cm, max. Sz: 16,5 cm, rekonstruált magassága kb. 20 cm. (9. kép 1)

2. sárgásszürke, törésében és belül kéesszürke, kenődő homoksoványítású, korongolt edény vállrésze — az ún. szürke kerámia helyi változata (?). A mélyen bekarcolt vízszintes és hullámvonal-köteg díszítéseket, melyek egymást váltva borítják az edény felületét, négyfogú, fésűszerű eszközzel vitték fel az edény falára. A váll Sz: kb. 20 cm. Színe és anyaga alapján ugyanehhez az edényhez tarthat egy aljtörédek is. Fátm: 11 cm. (9. kép 2)

3—10. 15 cserép, mely kb. 8 különböző nagyobb fazékból származó oldal- és aljtörédek. Soványításuk tört fehér kavics ill. kevés homok, némelyik darab lyukacsosra égett felületű ill. kissé zsiros tapintású. Díszítetlenek.

2. objektum (8. kép 2)

Lekerekített sarkú, téglalap alakú, meredek falú, egyenes aljú gödör, H: 320 cm, Sz: 120—140 cm, M: 60 cm, ÉNy—DK irányú tengellyel. Északi oldalának középtáján egy 30x40 cm-es kiugrás van (M: 40 cm), hasonlóképpen kiöblösödik a DNY-i saroknál. Betöltése faszenes, fekete agyagos, DNY-i sarkánál egy 150x70 cm-es foltban ez még koncentráltabban jelentkezik és több paticsdarab is van a faszéndarabok között. A gödör betöltésében nagy számban találtunk edénytörédeket, de itt sem volt egyetlen állatsont sem.

1. sárgáspiros, durvaszemű, csillámos homokkal és apró, fehér kavicsal soványított, több helyen lepattogzó, vékony agyagmázzal bevont, kézzel formált, széles szájú, nagyméretű fazék felső része. Vízszintes vonalkötegek között ferdén behúzott, rövid vonalkötegek díszítik a vállán; a díszítést sekélyen, csak az agyagmázba karcolták be. Szátm: 26 cm, max. Sz: 26,5 cm. (9. kép 8)

2. hasonló színű és anyagú, kézzel formált, nagyméretű fazék felső része. Vállán vízszintes vonalkötegek díszítik. Szátm: 26 cm (9. kép 10)

3. kívül barnásszürke, belül sárgáspiros, kissé csillámos, homokos soványítású, kézi korongolású (?) nagyobb fazék vállrésze, amit ferde fésűbeszurkálások díszítenek. (9. kép 7)

4. világosszürke, kékesfehér, apró kavicsos-homokos soványítású, korongolt edény vállrésze — az ún. szürke kerámia helyi változata (?). Felületét gondosan bekarcolt hullámvonalköteg és vízszintes vonalkötegek díszítik. (9. kép 9)

5. világos barnásszürke, feketés színű vékony agyagmázzal bevont, csillámos, homokos soványítású, kézi korongolású, gömbölyded csupor felső része; peremén belül kis fedőhorony fut körbe. Szátm: 10 cm, max. Sz: 13 cm. (10. kép 1)

6. sárgás szürkésbarna, növényi magvakkal (?) soványított, lyukacsosra égett, feltűnően könnyű, kézzel formált, kisebb, tojásdad fazék felső része. Közvetlenül a perem alatt és a váll indulásánál hullámvonalkötegek, majd vízszintes vonalköteg díszítik. Valószínűleg ugyanebből az edényből származik még több más oldal- és aljtöredék is. Szátm: 13 cm, max. Sz: 16 cm. (10. kép 2)

7. barnás téglapiros, apró kavicsal, homokkal soványított, vékony agyagmázzal bevont, kézi korongolású, díszítetlen, kisebb csupor perem- és vállrésze. Szátm: 10 cm. (10. kép 3)

8. sötétszürke, finom homoksoványítású, jól korongolt, szűk szájú, tojásdad fazék, vagy inkább már palack felső része; díszítetlen. Valószínűleg ez a darab is az ún. szürke kerámia helyi változatának körébe tartozik. Szátm: 10 cm, max. Sz: 15,5 cm. (10. kép 4)

9. élénk téglapiros, nagyszemű homokkal és apró, fehér kavicsal soványított, kézi korongolású csupor felső része. A vékony, helyenként már kitöredezett agyagmázás felületet díszítetlenül hagyták. Szátm: 11 cm, max. Sz: 14,5 cm. (10. kép 5)

10. sárgásbarna, szürke foltos, homokkal, apró, fehér kavicsal soványított, kézzel formált, nagyobb tojásdad fazék perem- és vállrésze. Szátm: 16 cm, max. Sz: 21,5 cm. (10. kép 7)

11. barnáspiros, szürkésfekete foltos, érdes homokkal és apró kavicsdarabokkal soványított, agyagmázás, kézi korongolású, rövid, egyenes nyakú, gömbölyded testű, nagyobb fazék felső része. Közel vízszintes pereme körbefutó árkokkal tagolt. Díszítetlen. Szátm: 18 cm, max. Sz: 24,5 cm. (10. kép 10)

12. hasonló színű és anyagú, de egyszerűbb peremkiképzésű, a fentihez hasonló formájú edény peremrésze. Szátm: 18 cm. (10. kép 9)

13. feketésbarna, homokkal és apró kavicsal soványított, vastag agyagmázzal bevont, kézzel formált nagyobb fazék vállrésze, nyaktörésében mélyen bekarcolt vízszintes vonaldíszítésekkel. Szátm: kb. 14 cm. (10. kép 6)

14. pirosasbarna, kevés apró kavicsal, inkább homokkal soványított, nagyobb edény vállrésze, gondosan bekarcolt vízszintes- és hullámvonalköteggel díszítve. (10. kép 8)

15. pirosasbarna, törésében világosszürke, csillámos homokkal és apró, fehér kavicszemekkel soványított, kézzel formált tojásdad fazék felső és alsó harmada. Szátm: 14 cm, max. Sz: 17 cm, Fátm: 8 cm, rekonstruált magassága 21,5 cm. (11. kép 1)

16. szürkésbarna, erősen homokos és kissé kavicsos soványítású, kenődő felületű, kisebb, korongolt csupor

perem- és vállrésze. Szátm: 9 cm, max. Sz: 10,5 cm. (11. kép 2)

17. szürkésbarna, kissé csillámos, homokos soványítású, korongolt, kisebb csupor peremrésze. Szátm: 10 cm. (11. kép 3)

18. világos sárgásbarna, törésében szürke, homokkal és apró növényi magvakkal (?) soványított, kenődő felületű, lyukacsosra égett, kézi korongolású csupor peremrésze. Szátm: 13 cm. (11. kép 4)

19. téglapiros, csillámos homokkal és sok apró, fehér kavicsal soványított, agyagmázás, kézzel formált, valószínűleg utánkorongolt, nagyméretű fazék peremrésze; nyaktörésénél vízszintesen bekarcolt vonaldíszítéssel. Az 1. és 2. alatt leírt fazékhoz hasonló. (11. kép 5)

20. világosbarna alapszínű, fekete foltos, durvaszemű, csillámos homokkal és igen apró szemű fehér és piros kavicsdarabokkal erősen soványított, agyagmázás, kézzel formált és feltehetően utánkorongolt, széles szájú, vállas tojásdad fazék felsőrésze. Nyaktörésében vízszintes vonalköteg, alatta a vállon egyes hullámvonalak díszítik; a díszítés csak az agyagmázba mélyed be sekélyen. Szátm: 16 cm, max. Sz: 18,5 cm. (11. kép 6)

21. feketésbarna, csillámos homokkal és több, nagyobb szemű kavicsdarabokkal soványított, agyagmázzal bevont, kézi korongolású (?), tojásdad edényke felső része. Vállas a vízszintes vonalköteg éles eszközzel mélyen bekarcolt. Szátm: 12 cm. (11. kép 8)

22. világos szürkésbarna, sok homokkal soványított, érdes tapintású, jól korongolt, egyenletesen kiégetett kisebb csupor felső része. Szátm: 12 cm. (11. kép 10)

23–25. szürkésbarna, vékonyabb falú, kenődő homoksoványítású, hullámvonalkötegekkel díszített (11. kép 7), ill. vastagabb falú, több durvaszemű homokkal és apró, fehér kavicsal soványított, vízszintes vonalköteggel, ill. hullámvonalkötegekkel díszített (11. kép 9., 11), kézzel formált és utánkorongolt edények oldaltöredékei.

Az objektumból még mintegy 100 díszítetlen oldal és aljtöredék került elő, melyek részben a fent leírt edények újabb darabjai, részben pedig abból a legalább 15–20 további edényből származnak, melyekből nem került a gödörbe az edényformát meghatározó, jellegzetes töredék.

Az ásatást megelőző *terepbejáráson* gyűjtött kerámiaanyagban van néhány olyan edénytípus ill. díszítési mód, melyre az ásatás során nem bukkantunk rá. Egy pirosasbarna törésében feketésszürke, tört kavicsal soványított, kézi(?)korongolt, kisebb fazék (Szátm: 16 cm) peremének szélét és belső oldalát legalább nyolcfogú, sűrűfésű-szerű eszközzel beszürkálva díszítették (9. kép 3). Egy másik szürkésbarna, durvaszemű homokkal és apró, fehér kavicsal soványított, kézi korongolt edény vállrészén ugyancsak ferde fésűbeszürkálások sávja fut körbe, alatta pedig sekélyen bekarcolt hullámvonalköteg díszítés látható (9. kép 6). A többi edénytöredék a díszítetlen, kézzel formált fazékformák csoportjába tartozik (9. kép 4–5).

3. Nagykanizsa — Leányvár

1940 táján a lelőhelyen egy ép edény került elő, amit Gerőcs Jenő a nagykanizsai Thury György Múzeumnak adományozott.¹² Sajnos a lelőköri körülményekről semmit sem lehet tudni, de az edény méretéből és épségéből következtetve minden bizonnyal sírból származik.

Szürkés világosbarna, homokkal és apró, tört kavicssal soványított, vékony agyagmázzal bevont, ennek ellenére érdes tapintású, kézi korongolt, három hullámvonalalköteggel díszített, zömök, nyomott gömbalakú, közepes méretű edény. Pereme enyhén kihajló, széle majdnem vízszintesen levágott, formázófával egy széles hornyot húztak bele. Belül ugyancsak formázófával igyekeztek eltüntetni a hurkás felépítésből származó egyenetlenségeket; sűrűn húzott függőleges bevágások láthatók az edény belsejében. Alján enyhén kiemelkedő, kereszt alakú fenékbélyeg látható, szélén körben enyhén kiperemesedik. A fenékbélyeg keresztjének szárai H: 1,5 cm. Szátm: 14,5 cm, max. Sz: 17,5 cm, Fátm: 10 cm, M: 12,3 cm, Falv.: 0,6 cm. (15. kép 1)

4. Nagykanizsa—Práter-domb, Botanikus kert

1972 nyarán a nagykanizsai Mezőgazdasági Főiskola Botanikus kertjében talajrendezési munkák folytak. Ennek során nagy mennyiségű edénytöredék, orsógombok kerültek a felszínre. Ezeket Várhelyi Lajos, a főiskola dolgozója összegyűjtötte és a nagykanizsai múzeumba beszo­l­gáltatta. A leletanyagban kora bronzkori (Somogyvár—Vinkovci kultúra), kelta és római kori, továbbá 9—10. századi és késő középkori edénytöredékek voltak. A leletmentést 1972. aug. 28—szept. 8. között Vándor László végezte el.¹³

A lelőhely a Principális csatorna keleti oldalán, a mocsaras ártérből szigetszerűen kiemelkedő É—D irányú homokdomb — a Práter-domb — északi végéhez közel, a Berki erdő északi szélénél található. A dombot keletről a Malom-csatorna kíséri, a rajta átvezető hídon keresztül lehet a városba jutni. A leletmentés idejére a lelőhely nagy részét már beültették, ezért csak a parcellák közötti utakon lehetett kutatóárokot nyitni. A feltárt objektumok közül három biztosan kora középkori volt. (2/1., 3/1. és 3/3. objektumok), míg a 3/2., 3/4., 3/5. és 3/6. objektumok, bár leletanyag nem maradt belőlük, az ásatási napló szerint ugyancsak 9—10. századiak lehetnek. A 2/3. objektumot nem sikerült már feltárni, de a napló szerint ez is 9—10. századnak bizonyult. Biztosan kora bronzkori a 2/2. objektum, míg a 4/1. objektumban nem volt lelet. A 1. szelvényben, amelyik a 2—4. szelvényektől távolabb északra lett kinyitva, nem volt objektum. (12. kép)

2/1. objektum

A 2. és a 3. kutatóárok találkozásához közel, a 2. árok

nyugati fala mellett egy kb. 100 cm átmérőjű, 80—100 cm mély, lejtős falú gödör került elő. Betöltésében és a gödör környékén, 20—40 cm mélyen eléggé nagyszámú edénytöredék feküdt.

A 72 edénydarab legalább 35—40 különböző edényből származik. Főként oldaltöredékek kerültek elő, mindössze 5 perem- és 6 aljrész tartozik a leletanyaghoz. Előbbiek azonban alkalmatlanok arra, hogy az edényformát rekonstruálni lehessen belőlük. Az edénydarabok jól kiegészítettek, szürkésbarna, pirosasbarna, ritkábban sötétszürke színűek, többnyire érdes homokkal soványítottak. Az egyik peremrész belsején hullámvonalalköteg díszítés látható. Ez egy nagyobb, erősen kihajló peremű, széles szájú fazékból származhat. (Szátm: kb. 20—22 cm.) (15. kép 5) Az aljtöredékeken nem volt fenékbélyeg. Az edényoldalakon lévő díszítések variációi a következők:

- a) a vállon több sávban egymás alatt hullámvonalalköteg (pl. 15. kép 4);
- b) a vállon váltakozva vízszintes- és hullámvonalalköteg;
- c) a nyakhajlatban vízszintes-, a válltörésnél hullámvonalalköteg(ek), majd újra több sávban vízszintes vonalkötegek (pl. 15. kép 6);
- d) az egész edény oldalán, egymás alatti sávokban csak hullámvonalalkötegek;
- e) az egész edény oldalán, szorosan egymás alatti sávokban vízszintes vonalkötegek;
- f) az egész edény oldalán egyes hullámvonalak futnak körbe.

3/1. objektum

A 3. kutatóárok nyugati végénél, a 2/1. objektumhoz közel egy 150x100 cm-es, sekély gödör feküdt, hossz tengelye Ny—K irányú. Betöltésében két szórvány késő középkori edénytöredék is volt, ezért nem kizárt, hogy az objektum esetleg későbbi korból származik. A 9—10. századi leletek száma sem nagy; mindössze 4 edénydarab került elő.

1. Szürkéspiros, homokkal soványított, vastagabb falú, nagyobb fazék vállrésze; a vállon két mélyen bekarcolt, széles vonaldísz hullámvonalalköteget fog közre. Valószínűleg ugyanehez az edényhez tartozik egy aljdarab is.

2. Feketészsürke, csillámos homokkal soványított, sűrű párhuzamos vonalkötegekkel díszített kisebb edényke oldal és vállrésze.

3/3. objektum (13. kép)

Szabálytalanul ovális gödör. H: 520 cm, Sz: 150 cm, M: 75—80 cm, ÉNy—DK hossz tengelyű. A gödör északi oldalán háromszögszerűen kiszélesedő padka húzódik, legnagyobb Sz: 80 cm, M: 55—60 cm. Ennek szélénél középtájon, továbbá a keleti oldal közepénél és a DK-i saroknál egy-egy kb. 10 cm-es, négyszögletes cölöplyuk került elő, melyek mintegy 70°-os szögben dőltek a gödör belseje felé. A padka mentén körben, de különösen a keleti oldalnál sok 5—8 cm átmérőjű karólyuk helyezkedett el, melyek valószínűleg szintén az objektum felépítményéhez tartoztak. A gödör betöltésében 35—40 cm mélyen erősen

átégett, nagyméretű paticsdarabokat és homokkőtöredékeket találtak (14. kép), ezeken kívül nagyszámú faszéndarabot és rengeteg edénytöredéket.

A 150 edénycserép közül 3 darab egy nagyobb, polírozott felületű, ún. sárga palack oldalából származik. Vörösesbarna, finomszemű homokkal soványított, jól korongolt, gondosan égetett edény, kívül még nyomokban látszik a függőleges polírozás. A töredékek a palack alsó feléből törtek ki, ahol kb. 22–24 cm volt az edény átmérője. (15. kép 7) Ritkább edényforma még egy világosbarna, érdeesebb homokkal soványított, korongolt, kónikus tál, melynek peremét kívül és belül is mélyen bekarcolt egyes hullámvonalak és közöttük egyes, körbefutó vízszintes vonalak díszítik (16. kép 9). A leletanyagban 23 peremdarab volt, melyek kisebb csuprokhoz, fazekakhoz és nagyobb tárolóedényekhez tartoztak. A peremek között több, bonyolultabban profilált szélű is van, ami fejlett fazekastechnikára enged következtetni (16. kép 1–8). A 9 aljtöredék nagyobb fazekakhoz tartozhatott (Fátm: 10–15 cm), fenékbélyeg egyiken sem volt. Az edények kivitelének minősége igen ingadozó: van közöttük egészen vékony falú, kékesszürkére égetett, finom homokkal soványított, kiválóan korongolt, de gyakori a durvaszemű homokkal, tört kavicsal soványított, kézi(?)korongolású, gyakorlatlan kézzel bekarcolt díszítésű darab is. Az edényoldalak díszítései a következő variációkat mutatják:

- a) egyes hullámvonal;
- b) egyes, körbefutó vonal (ún. csigavonal);
- c) váltakozva egyes hullámvonal és vízszintes vonal;
- d) hullámvonalköteg a vállon (pl. 15. kép 2);
- e) hullámvonalköteg több sávban egymás alatt;
- f) váltakozva hullámvonal- és vízszintes vonalköteg, mely utóbbi az edény alsó felén „záromotívumként” egymáshoz szorosan kapcsolódva többször is megismétlődik;
- g) egyes, mélyen és szélesen bekarcolt vonalak által közrefogott hullámvonalköteg (pl. 15. kép 3).

A díszítés nem korlátozódik csak az edény felső részére, hanem gyakran az edény alsó harmadáig, negyedéig beborítja a felületet. A töredékekből nehéz visszakövetkeztetni az eredeti edényszámra, de legalább 80–90 különböző edényből származnak a darabok.

A települési objektumok

A három településről előkerült 12 objektum egyike sem volt lakóház; mindegyiknek gazdasági rendeltetése volt. Közülük egy biztosan terménytároló verem (Práter-domb, Botanikus kert 2/1. objektum), s feltehetően hasonló funkciója volt az ugyanitt előkerült 3/2., 3/5. és 3/6. objektumoknak is. Már bizonytalanabb a helyzet a 3/1. objektumnál és az Inkey sírkápolna 69. objektumnál: ezeknél több funkciót is feltételezhetünk. Meglehetősen egységes csoportot alkotnak azonban az Inkey sírkápolna 13., 14., 38.,

54., 56., 57., a Miklósfá—Mórichely 1. és 2. és a Práter-domb, Botanikus kert 3/3. objektumai. Jellegzetes a formájuk — a lekerekített sarkú, nyújtott téglalap —, a méretük — hosszúságuk 225–230 cm-től 520 cm-ig terjed, szélességük 100–160 cm közötti — és a sekély mélységük: 35–40 — 80 cm-ig. Jellemző a betöltésük is: faszénben gazdag, zsíros, fekete föld, amiben sok a különböző méretű homokkő és az erősen átégett paticsdarab. Mivel jellegzetességei alapján e körbe teljesen beleillik az Inkey sírkápolna 38. objektum, ezért, bár az ásatási napló alapján feltételezen római korinak írtam le, mégsem tartom elképzelhetőnek, hogy szintén kora középkori objektum volt.

Rendeltetésükre vonatkozóak kizártnak tartom a lakóház funkciót, mert bár hosszúságuk megfelelő lenne, szélességük nem engedi meg ennek feltételezését. (ERDÉLYI—SZIMONOVA 1985, 384–385., Abb. 4–5) Felépítményre utaló nyom ritkán került elő. Két cölöplyuk volt az Inkey sírkápolna 38. objektumánál, valószínűleg cölöphelyeket jelöl a Miklósfá—Mórichely 2. objektum két kisméretű kiugrása és három cölöplyuk volt a Práter-domb, Botanikus kert 3/3. objektumánál. Utóbbiak 70°-os szögben dőltek az objektum belseje felé, melyek alapján egy könnyű szerkezetű, szélfogó-falás építményt rekonstruálhatunk. A gödröt északról és keletről kísérő karólyukak pedig egy fonott sövénykerítésre utalhatnak, mely talán szélvédő szerepű volt. Ennél az objektumnál elképzelhetőnek tartom, hogy egy műhely: erre utalhat az északi oldalnál lévő padka, továbbá a 3/4. objektum, ami egy átégett falú, keskeny árok és a 3/2. gödör, amiből vassal került elő. A műhely-funkció mellett szól, hogy hasonló jellegű gödör kovácsműhelyként szolgált *Břeclav—Pohansko*-n (87. obj.), bár az még nagyobb volt és a hevítőkemencék, ill. a félkész termékek, nyersanyagok is előkerültek ott (DOSTÁL 1975, 49–50, 302–304, tab. 6).

Valószínűbb azonban, hogy ezek a típusú gödrök a gazdálkodást szolgálták ki, egyszerű földólak voltak, mégha betöltésükben néha más tevékenységre utaló tárgyakra is bukkanunk, mint pl. az Inkey sírkápolnánál az 56. objektumban egy öntőtégelyre. A földólakba zárt állat — elsősorban a sertés — kevesebbet mozog, ezért gyorsabban hízik. Ilyen földólak néprajzi párhuzama is ismert (TÁLASI 1936), s arra is van példa, hogy levert karókra vesszővel körbefont, bogárhátú, egyszerű építményt húztak följük (MNL 1. 589). Bár a Práter-domb, Botanikus kert 3/3. objektumánál a karólyukak más jellegű építményre utalnak, az ilyen felépítésű földólakra is van régészeti bizonyítékunk. A jugoszláviai Višegrad melletti *Mušići* és a Bijeljina melletti *Batkovići* „Jazbine” lelőhelyeken az ovális gödröt kívül kettős karólyuk sor veszi körbe; közlőjük — a fentebb kifejtettek alapján szerintem tévesen — gödörházaknak tartja őket (ČREMOŠNIK 1972, 61., Abb. 6). Hasonlók ismertek a Dnyeper bal partjának erdős sztyeppe

területéről (LJAPUŠKIN 1971, 191) és Romániából is (COMȘA 1968, 8).

Lelőhelyeinken gödörház ugyan nem került elő, de a tágabb környékről már a 7. századból is ismerünk ilyeneket (*Balatonmagyaród—Hídvégepuszta*, 40. obj), a későbbi idősorból pedig oly nagy számban ismertek, hogy különböző típusaikat is részletesen leírhatjuk (VÁNDOR 1984, 273—274.; KIS-BALATON 1986.; CS. SÓS 1984). Az Inkey sírkápolnánál azonban akkora felület lett feltárva, hogy a lakóépület hiánya már feltűnő. Ezért elképzelhetőnek tartom, hogy a 7. században itt megtelepülők még inkább földfelszíni épületekben, sátrakban (jurtokban?) laktak, melyeknek semmiféle régészeti nyoma nem maradt.

A települések szerkezetére ugyancsak kevés adattal rendelkezünk. Egyedül az Inkey sírkápolna melletti település szerkezetét rekonstruálhatjuk több-kevesebb bizonyossággal. Laza szerkezete, a telepobjektumok „bokorszerű” csoportosulása, viszonylag kis kiterjedése ugyanazokat a jellegzetességeket mutatja, mint a korai szláv települések másutt feltárt maradványai (SEDOV 1982. 22). Nem szokatlan a megtelepedésnek az a módja sem, hogy késő római kori épületek romjai közé húzódnak, sőt azokat részben fel is használják. A korai idősorból erre több példánk van az Al-Duna vidékéről (VIŽAROVA 1956.; CAPIDAVA 1958.; WENDEL 1986).

Kerámia

A három ásatásból és a szörványként múzeumba került kerámiaanyag az agyag soványításához használt adalékanyag, a készítési mód, az égetés, s nem utolsósorban az edényformák és a díszítés alapján egymástól eléggé határozottan elválasztható csoportokra osztható.

Az *Inkey sírkápolnánál* talált edények zöme érdes, durvaszemű homokkal és/vagy mésztartalmú adalékanyaggal (tört kagyló- és csigahéj?) soványított; ritkán valamiféle apró magvakat (fűmagot?) is keverték az agyagba. Ez jellemzi a 38., 54., 56., 57. és 69. objektumok kerámiáját. Ezzel szemben a 13., 14. objektumban és az 56. objektum néhány edényénél a tört kavics jelentkezik új soványítóanyagként, ami mellett még homokot vagy mésztartalmú anyagot is keverték az agyagba. Míg az előbbi csoport edényei jórészt kézzel formáltak, s csak ritkán tették kézi korongra az edényt, hogy a felszíni egyenetlenségeket eltüntessék, az utóbbinál többször már kézi korongon készült az edény. Mindkét csoportnál megfigyelhető, hogy az edényt vastag agyagmázzal vonták be, melytől sima, enyhén fénylő, zsíros tapintásúvá vált. Különbség mutatkozik a díszítésben is: az előbbi csoport edényei többször díszítetlenek maradtak, a díszítettek pedig azok közül kerültek ki, melyeket kézi korongon utánkorongoltak; az utóbbi csoportban pedig majd minden edényt bekarcolt díszítéssel láttak el. Az edényformában újra viszonylagos egyöntetűség jel-

lemző: uralkodó a tojásdad forma, melyen belül feltűnik az ún. prágai típusú edényekre jellemző alak és testarány, de már kissé megváltozott formában (ld. különösen 3. kép 6., 4. kép 5., 6. kép 1). Az edények szűk-, vagy széles szájúak, az egyszerűen kiképzett peremek enyhe ívben hajlanak ki; a váll egyenletes, lapos ívet ír le, csak ritkán erőteljesebben kiugró, az edény oldala pedig egyenesen fut a viszonylag szűk alj felé. Mindössze néhány edény formája tér el: gömbösebb testű (pl. 4. kép 9., 5. kép 3), vagy enyhén bikonikus formájú (pl. 3. kép 3., 7). Néhány edény színe, készítési módja (a többihez képest gondosabban korongolt) alapján feltehetően az ún. szürke kerámia helyi variánsának képviselője (pl. 3. kép 3., 5. kép 11., 6. kép 4). Az edényeket csak a vállukon díszítették: a bekarcolt díszítés többnyire közvetlenül a nyaktöréstől indul és a váll- vagy hastörés táján ér véget. Leginkább vízszintes vonalkötegek közé fogott hullámvonalkötegekkel borították az edényt; a hullámvonalkötegek azonban — feltehetően a kézi korong egyenetlen mozgása miatt — többször szabálytalanok, zezzug-szerűek. Emellett ritkán egyes, vízszintes és hullámvonalat is karcoltak az edénybe, két kisebb edényenél pedig függőleges vonalkötegeket láthatunk. Egy díszítetlen fazék peremét ferde bevágdosásokkal tagolták.

A *Nagykanizsa—Miklósfa*, Mórchely (Cigánykút) lelőhelyen feltárt edények soványítóanyaga elsősorban homok, mely lehet finomabb, vagy durvább szemű, s gyakran csillámos; többször keverték hozzá tört kavicsot, vagy apró szemű, fehér vagy piros kavicsdarabkákat is. Ritkán feltűnik még soványítóanyagként az apró növényi magocska (fűmag?), de már egyáltalán nem találkozunk a mésztartalmú adalékanyaggal. Ritka a kézzel formált edény; többnyire kézi korongon készítik őket és gyakoribb a jól korongolt, gondosan kivitelezett edény is. Az edényeket itt is agyagmázzal vonták be, ez azonban sokkal vékonyabb rétegben fedi az edényt és soha nem ad zsírosan fénylő felületet; érdes tapintású, vagy kenődő felületű lesz tőle az edény. A díszítést sekélyen karcolták be, ha lepattogzik az edénymáz, eltűnik vele a díszítés is. Az edényformák közt megvan ugyan még néhány, az *Inkey sírkápolnánál* megismert tojásdad edény (pl. 9. kép 1., 10. kép 2., 11. kép 1), de az uralkodó edényformák már mások. Jellemző a nagyméretű, széles vállú, széles szájú, inkább már hordóformájú fazék (pl. 9. kép 8., 10., 11. kép 5), melyet a vállon vízszintes vonalkötegek, vagy az ilyen vonalkötegek közé fogott ferdén bekarcolt vonalkötegek díszítenek. Ugyancsak tipikus a mindig díszítetlen kisebb fazék vagy csupor, mely formájában szintén a hordóforma felé közelít. A peremek bonyolultabban kiképzettek, jellegzetes a rövid, erősen (néha szinte vízszintesen) kihajló perem (pl. 10. kép 3., 5., 11. kép 2—4., 10). Készítési módjuk alapján ezek tágabb köréhez tartozik két különlegesebb forma: egy palackszerű edény (10. kép 4) és egy erre emlékeztető fazék (10. kép 7), ill. egy nyomott gömb alakú, rövid nyakú,

vízszintes, tagolt peremű fazék és ennek egy variánsa (10. kép 9—10). Több edénytöredék az ún. sötét szürke kerámia kései változatának helyi variánsa lehet (9. kép 2., 9., 10. kép 4).

A *Nagykanizsa—Práter-domb*, Botanikus kertben talált edénytöredékek soványító anyaga túlnyomórészt finomszemű, vagy érdesebb homok; ritkán s csak a nagyobb méretű, durvábban kivitelezett edényeknél találkozunk a tört kavicsos soványítással. Az agyagmáz már csak egészen vékony rétegben fedi az edényt; a bekarcolt díszítés mélyebb, áttöri ezt. Az edények között gyakori az egészen kiválóan korongolt, vékony falú; a kézi korongolás háttérbe szorul, a kézzel formált pedig egyáltalán nem fordul elő. Az edényeket vízszintes és hullámvonalalkötegekkel, ill. egyes vízszintes és hullámvonallal változatos módon díszítik. A díszítés gyakran az edény alsó harmadáig, negyedéig is beborítja a felületet. Az edényformák között megvan még a nagyméretű, hordó formájú fazék — bár kissé megváltozott formában (pl. 16. kép 6., 8), de a jellemző már a gömbös testű csupor (16. kép 1—5) és a széles szájú, vállas, nyomott gömb formájú fazék (16. kép 7). Új forma a félgömbös, mély tál (16. kép 9) és a polírozott felületű palack is (15. kép 7). A peremek ugyancsak bonyolultabban kialakítottak, tagoltak, fedőhornyosak.

A *Nagykanizsa—Leányváron* talált edény készítés módja, formája, díszítése alapján a Práter-domb Botanikus kertben megismert gömbös testű csuporok körébe tartozik, valószínűleg nagyjából azokkal egykorú (15. kép 1. — párhuzamként ld. 16. kép 2).

A telepásatások sajátossága, hogy igen gyakran csak olyan edénytöredékek kerülnek elő, amelyekből ritkán egészíthető ki az egész edény. Ezért kísérletként az edénytöredékekből rajzi rekonstrukciót készítettem, hogy legalább vázlatos elképzelésünk legyen arról, milyen lehetett egy-egy település edénykészlete, milyen főbb edénytípusokból állt az, s körülbelül milyen méretkülönbségek lehettek közöttük. Úgy érzem, az ilyen rekonstrukciók segíthetnek abban, hogy egy-egy korszak edényművességét mélyebben megismerjük, az edényformák változását jobban nyomon kövessük, a meghatározó típusokat könnyebben kiválasszuk és ezáltal a leletanyagot az összehasonlító vizsgálatok számára alkalmassá tegyük. (17—19. képek).

Keltezés

A három telepásatáson előkerült kerámia nem véletlenül volt viszonylag könnyen csoportosítható. A három lelőhely korban követi egymást, s mintegy keresztmetszetét adja a Nagykanizsán megtelepült népesség kora középkori edényművességének.

Legkorábbi az Inkey sírkápolna mellett feltárt objektumok leletanyaga. Mint már a kerámiacsoportok különválasztásánál említettem, az itt talált edények egy része az

ún. prágai kultúra edényformáival mutat rokonságot. Párhuzamai főként Csehszlovákia területén található meg, különösen Szlovákia birituális, avar—szláv temetőiben és ezek telepein. A prágai kultúra csehországi emlékanyagát feldolgozó *J. Zeman* e kerámia három fejlődési fázisát határozta meg: 1. szabadkézzel formált, díszítetlen; 2. szabadkézzel formált, díszítetlen és utánkorongolt, díszített; 3. utánkorongolt, díszített kerámia (ZEMAN 1976, 210). E beosztás szerint az Inkey sírkápolna edényanyaga a 2. és 3. fázisba tartozik. Zeman az 1. fázist viszonylag rövid életűnek tarja, a 6. század második negyedétől a 7. század elejéig keltezi. Véleménye szerint a díszített edények már eléggé korán, a 6. század második felében megjelennek, s a következő században válnak uralkodóvá. (ZEMAN 1976, 211—212). A csehországi lelőhelyek közül *Praha 6.—Bubeneč*, okruh Rooseveltovy ul. (ZEMAN 1976, obr. 15. 8.; obr. 17. 1—2.; obr. 18. 8—13) és *Praha 6.—Velešlavín* (ZEMAN 1976, obr. 27—28) díszített edénytöredékei mutatnak hasonlóságot az Inkey sírkápolna mellett előkerült edényekkel. Zemannel azonos módon bontja fázisokra a kerámiát *B. Dostál* is, aki a *Břeclav—Pohansko*-n feltárt telepobjektumok kerámiáját osztályozta (DOSTÁL 1979, 194—195., Abb. 1.; DOSTÁL 1982, 41—44). Az I. horizontot a 6. század első felére, középeré keltezi, abból a feltevésekből kiindulva, hogy Morvaországban a kerámia fejlődése gyorsabb volt, mint Csehországban. A II. horizont, amibe a részben díszítetlen, szabad kézzel formált, részben pedig a felső részén utánkorongolt, díszített kerámia tartozik, a 6. század második felére, legkésőbb a 7. század első felére datálható, elsősorban néhány egyéb kislelet, így egy fésűtöredék alapján. Végül a III. horizontot — feltételezve, hogy a II. és III. között időbeli hiátus volt — feltételelesen a 7. század végétől a 8. század második feléig keltezi (DOSTÁL 1982, 44—46). Érdemes megemlíteni azonban, hogy másutt a II. horizont anyagát nagyobb időközre keltezte és nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a 7. század utolsó harmadáig tarthatott (DOSTÁL 1979, 195). Az Inkey sírkápolna melletti telep anyagában lévő díszített edények párhuzamai Břeclav—Pohansko II. és III. horizontba sorolt objektumainak edénytöredékei között található meg, így a 11., 17., 18., 25. (bevagdalt perem!), 28., 48., 50., 66., 104. objektumokban (DOSTÁL 1982. obr. 7.10, 11.; obr. 8.2, 4—5.; obr. 9.1.; obr. 11.2, 4.; obr. 13.4—15.; obr. 16.7.; obr. 17.2—5.; obr. 18.1, 3, 5, 6.; obr. 19.3.; obr. 21.3), tény azonban, hogy különösen a II. horizont edényeivel mutat nagyfokú hasonlóságot anyagunk. Már Dostál is utalt a díszített edényekkel kapcsolatban az ún. dunai kerámia — egyszerűbben az avar kori korongolt kerámia-hatására, de ennek szerepét a prágai típusú edények fejlődésében hangsúlyozottan először *D. Bialeková* fejtezte ki. Mint írja, „az a tény, hogy Délnyugat-Szlovákia régiebb avar—szláv csontvázas temetőinek (Devínska Nová Ves, Holiare, Štúrovo) feltűnésével közel egyidejűleg a hamvasztásos temetőket előbb a birituális, majd a teljesen

csontvázas temetők váltják fel és hogy ezekben a temetőkben és a velük egyidős telepeken (pl. Devínske Jazero, Siladice II., Kúty—Sigeca II) együtt tűnik fel a díszítetlen és a felső harmadában korongolt és díszített prágai típusú áru, továbbá a dunai típusú kerámia, bizonyíték arra, hogy Délnyugat-Szlovákiában a díszített prágai típusú áru keletkezésének terminus post quem-je az avaroknak a Dunától északra történő expanziójának időpontja.” (BIALEKOVÁ 1968, 620—621). Véleménye szerint tehát a díszített prágai kerámia feltűnésének ideje a 7. század eleje, első fele és a 7. század utolsó harmadában szűnik meg, elsősorban Szlovákia déli területein, míg északabbra feltehetően a 8. század elején, első felében is tovább él. (BIALEKOVÁ 1968, 622—625.; 1962, 135—136). Az Inkey kápolnánál talált kerámia jó párhuzamai kerültek elő *Abrahám*-ban (BIALEKOVÁ 1962, 97—98.; obr. 2. 2—5), *Dolné Krškany*-ban (Alsóköröskény) (BIALEKOVÁ 1962, 98.; obr. 3), *Manúškovo*-ban (BIALEKOVÁ 1962, 100—104.; obr. 10. 1, 3) hamvasztásos rítusú temetőkből, továbbá *Siladice*, (Sziárd) poloha Bodos II. (BIALEKOVÁ 1962, 118.; obr. 39. 1, 3, 4—8, 10—11, 16—19) telepen. Ugyancsak közeli analógiák találhatók a már említett *Devínska Nová Ves* (Dévényújfalú) temetőjében (EISNER 1952, obr. 24. 3; 36. 4), bár ezek már inkább az ún. dunai típusú, azaz a korongolt avar kerámia képviselői; s a sort még hosszan folytathatnánk (részletesen ld. BIALEKOVÁ 1962., 1968. példatárát). Szólnunk kell azonban még egy, a 7. század végére, de inkább a 8. század elejére, első felére keltezett urnatemetőről, amit *Bajč* (Bajcs) — *Vklanovo* lelőhelyen tártak fel. Itt a díszítetlen prágai típusú kerámia már az Inkey kápolnánál megismertnél fejlettebb formájú, díszített kerámiával együtt fordul elő, ez a lelőhely tehát egyfajta terminus ante quem-ként szolgálhat számunkra (NEVIZÁNSZKY 1984, 189—192., ris. 2).

A fentiek alapján tehát a Nagykanizsa—Inkey sírkápolna melletti települést és kerámiáját a 7. század második harmadától, közepétől a 7. század végéig keltezhajtuk. Az edények készítménye módja, díszítése alapján különválasztott két csoport közül az elsőt ezen időszakon belül a korábbi, míg a másodikat a későbbi évtizedekre helyezhetjük. A kis település lakói — díszítetlen és díszített prágai típusú edények és a háztartás más olyan elemei, mint pl. az 56. objektumban talált nagyméretű magszárító tál, vagy medence alapján — részben minden bizonnyal szlávok voltak, akik a prágai kultúra településterületéről költöztek hozzánk. Nem beszéltem azonban eddig a leletanyag azon részéről, mely a Kárpát-medence avarlakta területein általánosan elterjedt kerámia köréhez tartozik, illetve amelyen az avar edényművesség hatása jól érzékelhetően kimutatható (pl. 3. kép 3., 7.; 4. kép 6., 5. kép 1—5., 11.; 6. kép 4), s részben az ún. szürke kerámia helyi változata lehet (ROSNER 1979, 97—108). Mivel azonban az avar temetőkben főleg a szlávokkal szomszédos területeken volt szokás edénymelléklet adása (ČILINSKÁ 1973, 331—337), az

avar települések kutatása pedig csak a közelmúltban kezdődött meg (BÓNA 1973), ma még nem áll rendelkezésünkre olyan összehasonlító anyag és alaposan kidolgozott tipológiai rendszer, mint amit a prágai típusú kerámiánál felhasználtam. Mégis nagy bizonyossággal állítható, hogy az Inkey sírkápolna melletti településen a szlávok mellett avarok is éltek, s ezt a települést is egy olyan kevert, avar—szláv népesség hozta létre, amelynek birituális temetőit Zala megyéből másutt (ld. Zalakomár, Kehida, Pókaszpetk)¹⁴ jól ismerjük.

Az Inkey sírkápolna melletti település kerámiájához hasonló leletanyag Nagykanizsáról és a nagykanizsai járásból terepbejárásaink révén máshonnan is ismert¹⁵ Így pl. Nagykanizsán a *Magyar utcai* kertek alján¹⁶ lokalizálható még egy ilyen telep. Nagykanizsától nyugatra *Szpetnek—Bánfapusztán*¹⁷ és *Eszteregnyén*, a falutól délkeletre, a műút melletti dombon,¹⁸ tőle északra, a Principális völgyében *Zalaszentbalázs* közepén, a tsz-istállóknál,¹⁹ és a "Tót Mihálok rétyén",²⁰ *Hahóton* a Sárkány-szigetre vezető dűlőút mentén,²¹ keletre pedig *Nagyrécsén*, a vasútállomástól északra²² *Zalaszentjakabon* a Rózsa-vízi dűlőben,²³ továbbá *Miháldon*,²⁴ *Sandon*,²⁵ *Galambokon*, a falutól keletre²⁶ és *Zalakaroson* a garabonci homokbánya helyén²⁷ találtunk e korszakból telepnyomokra. Közülük a szepetneki, eszteregnyei és nagyrécseni lelőhelyek esetleg már a 7. század első felében lakott települések voltak, mivel itt túlnyomórészt vagy kizárólag díszítetlen prágai típusú edények kerültek felszínre és erre az időre, a 7. század elejére, első harmadára keltezhető a *Balatonmagyaród—Hidvégpusztá, déli rév* 40. objektum leletanyaga is, ahol ugyancsak kizárólag díszítetlen prágai típusú edénytöredékeket találtunk.²⁸ Ez utóbbi lelőhelyek azért fontosak számunkra, mert azt bizonyítják, hogy vidékünkön a szláv népesség már a 7. század elején megjelent és edényművessége itt fejlődött tovább ugyanolyan impulzusok hatására, mint Délnyugat-Szlovákiában. S fontosak azért is — az Inkey kápolna-típusú lelőhelyekkel együtt —, mert ezek révén nemcsak a temetők, de a települések révén is betekintést nyerhetünk életükbe és komplex ismereteket szerezhetünk élet- és lakáskörülményeiről.

A Nagykanizsa—Miklósfá, Mórchely (Cigánykút) lelőhelyen ugyan csak egy kisebb szondázó ásatást végezhetünk, de az itt feltárt objektumokból előkerült kerámia nem kevésbé fontos új adatokkal gazdagította ismereteinket e vidék népességéről. Lényegesnek tartom, hogy bár ez a leletanyag formailag még bizonyos laza szálakkal kapcsolódik az Inkey sírkápolna melletti telep kerámiájához (ld. pl. 9. kép 1., 10. kép 1., 2), alapjában már más formakincsű edényművességhez tartozik, a technikai részletekben (soványítóanyag, agyagmáz, díszítési mód, a korongolás módja) pedig attól teljesen eltérő. Ezért feltétlenül időbeli hiátussal kell számolnunk.

Sajnos a keletkezés kérdésének eldöntéséhez viszonylag kevés támponttal rendelkezünk; a miklósfai kerámia pár-

huzamai elsősorban a tágabb környéken található meg, feltehetően tehát lokális jellegű kerámia volt. A legtávolabbi kapcsolat a dalmát tengerparton, a Zadar melletti *Kašić* urnasírjaival mutatható ki — ami azonban a kulturális kapcsolat irányának szempontjából fontos adat. Az itt előkerült díszített urnák (BELOŠEVIĆ 1972, Abb. 3—4., 6. és különösen 13.) a mi nagyméretű, széles szájú fazekainkkal állnak kapcsolatban (9. kép 8., 10., 11. kép 5.), míg a díszítetlenek (BELOŠEVIĆ 1972, Abb. 1—2., 5., 7.) a hasonló miklósfai csuprokhöz köthetők. Az urnasírokat közlő *J. Belošević* azonban véleményem szerint túl korai időre, a 7. század második évtizedétől, Salona elfoglalása (614) utáni időre keltezi őket (BELOŠEVIĆ 1972, 83.). Keltezése már csak azért is téves, mert az ezekkel rokon *pókaszeptki* urnák (CS. SÓS 1973, 11. kép), melyek a miklósfai díszített fazekakhoz is közel állnak, egy 7. századi temető rész felett kerültek elő úgy, hogy azoktól még egy steril réteg is elválasztotta őket, tehát a két temető között nagyobb időköz volt. Ezért a pókaszeptki urnatemetőt a 8. század második felére, a 8—9. század fordulójára keltezte *Cs. Sós Á.* (CS. SÓS 1973, 76.). Ezt a keltezést a *zalakomári* temető megtalálása után még tovább pontosíthattuk (SZŐKE—VÁNDOR 1983, 81—85. további analógiákkal). Az itt feltárt urnatemető rész — melynek urnái (pl. SZŐKE—VÁNDOR 1983, 9. kép) fazekainkhoz állnak közel — a 9. század elejére, első felére keltezhető s lényeges, hogy az ezzel egykorú csontvázas temetőben a miklósfai díszítetlen csuprok és kisebb fazekak analógiáira leltünk (SZŐKE—VÁNDOR 1983, 7. kép). Ugyancsak fontos támpont, hogy lelőhelyünk közelében, a miklósfai halastavakból szigetszerűen kiemelkedő dombokon terepbejárás során nemcsak a lelőhelyünkkel rokon kerámiát, de kisleleteket, így aranyfóliás többtagú rúdgyöngyöt, sötétkék, nyomott gömb alakú szemes gyöngyöt, D-alakú vascsatot, vaskést is találtunk, melyeket a zalakomári, söjtöri, kehidai csontvázas sírok leletei alapján ugyancsak a 9. század első felére keltezhetünk (*Miklósfai—Halastavak I., II.*).²⁹ A keltezés szempontjából bonyolítja a kérdést, hogy néhány edénytörredék a miklósfai—mórichelyi objektumokban az ún. sötétszürke kerámia helyi változatának tűnik. E kerámatípus felső időhatára ma még eléggé bizonytalan, tény azonban, hogy a szekszárdi fazekaskemencékben az ún. sárga kerámiával együtt is előkerültek,³⁰ így nagy a valószínűsége annak, hogy még a 8. század végén, 9. század elején is készítették őket.

A fentiek alapján tehát a Nagykanizsa—Miklósfai, Mórichely (Cigánykút) lelőhely kerámiáját legkorábban a 8. század második felére, de inkább a 8—9. század fordulójára és a 9. század első felére keltezhetjük. Mindenképpen a helyi lakosság edényművességének terméke volt, mely a 7. századi alapokból fejlesztette ki ezt a kerámiát. Mélyebb hatással volt rá az avar fazekasság, s bizonyos déli impulzusok is érthettek. A környékbeli birituális temetőkből következtetve ugyanaz a kevert avar—szláv népesség hozta

létre, amely a 7. század elején települt meg itt. Ezzel magyarázhatóak bizonyos archaizmusok is, melyek valós koránál régiesebbnek tűntek fel ezt a kerámiát.

A 840-es években a Pribina irányításával, és a Zalavárral kiépült központtal egy keleti frank határgrófság jött létre vidékünkön. Ez a történelmi esemény kilendíti területünket abból a vidékies, elkényelmesedett kulturális fejlődési irányból, ami addig jellemezte. A mindenünnen ideseregülő bevándorlók, a gyorsan tagolódó és új hierarchikus viszonyokat teremtő társadalom, a kiépülő kisebb egyházi és világi központok gyors kulturális változásokkal jártak együtt. Az edényművességet is új technikai és formai impulzusok érik, ami jól lemérhető azon a változáson, amely a Nagykanizsa—Práter-domb, Botanikus kert településének kerámiájában végbement. Az egyenletesen jó minőséget előállító fazekasközpontok termékei nyomják rá bélyegüket erre a kerámiára, melynek edényei alig, vagy egyáltalán nem különböznek a közigazgatási központ, Zalavár műhelyeinek termékeitől. (CS. SÓS 1963.; 1984.; KIS-BALATON 1986.) A nagyszámú, jól keltezhető analógiák alapján lelőhelyünk kerámiáját is minden nehézség nélkül a 9. század második felére, 10. század elejére, első felére datálhatjuk. Ugyanebbe a korszakba tartozik az az edény is, ami valószínűleg egy sírból került elő Nagykanizsa — Leányváron (15. kép 1)

Történelmi értékelés

Sokáig az volt az általános vélemény, hogy Zala megyében csak a 9. században jelentek meg a szlávok, amikor a Nyitráról elűzött Pribina és fia, Kocel Zalavár központtal egy (pannon-)szláv fejedelemséget hozott létre (MOLNÁR 1949, 105.: ELEKES—LÉDERER—SZÉKELY 1957. 11.). Utóbb azonban nemcsak azt a nézetet kellett felülvizsgálni, hogy itt egy szláv fejedelemség volt, s a történelmi források helyes elemzésével rávilágítani arra, hogy valójában egy keleti frank közigazgatási központ, grófi székhely működött Zalaváron (összefoglalóan CS. SÓS 1973/a, 38—42.), hanem az is bebizonyosodott — a pókaszeptki temető feltárásának köszönhetően —, hogy itt már korábban is volt szláv lakosság. Egy ideig vita folyt arról, hogy e temető népessége a 8. század folyamán ide költözött nyugati (morva)szláv (CS. SÓS 1973/a, 84—100.; 1973/74—76.), vagy a 830-as években a bolgárok elől, az Al-Duna vidékéről elmenekülő déli szláv — abodrita, timocsán — törzsek köréből került-e ki (BÓNA 1968, 115—120.). Az utóbbi években feltárt zalakomári és kehidai temetők 7. századi birituális temetőrészei és a most közzétett Inkey sírkápolna melletti település ill. a vele egykorú többi zalai település azonban bebizonyította, hogy a feltételezettnél még korábban, már a 7. század elejétől számolnunk kell Zala megyében a szlávok megtelepülésével.

A kérdés az, honnan és hogyan kerültek ide, s miként alakult további történetük Pribina és Kocel ideérkezéséig.

A történeti adatok tanúsága szerint az avarok 599-ben a Tiszánál elszenvedett vereségei hatására fordul a kaganátus érdeklődése a bizánci birodalom helyett egyre inkább a nyugati, délnyugati területek felé és szláv szövetségeseikkel együtt ettől az időtől vezetnek hadjáratokat az Adria, Észak-Itália és a bajor, frank királyságok területére. A 7. század első két évtizedében alig múlik el év, hogy ne halljunk itt az avarok és szlávok, vagy csak a szlávok katonai akciójáról, rablóhadjárataról. Az ezekben a küzdelmekben részt vevő szlávok hamarosan Dalmáciában, Isztriában (ami ekkor a mainál nagyobb területet foglalt el) és a Keleti-Alpok völgyeiben települtek le. Régészeti emlékszerkezetek egyelőre nem, vagy alig ismert, ezért eredetükről kevés konkrét ismeretünk van, de valószínűleg részben azok a csoportok jelennek meg itt is, akik már a korábbi évtizedekben az Al-Duna vidéki törzsterületről az avarok fegyvertársául szegődtek, részben pedig azok — főként a Keleti-Alpok területén —, akik a nyugati szláv szállásterületekről, a Cseh- és Morva-medencéből szivárogtak le. Úgy látszik azonban, hogy Délnyugat-Dunántúl területén máshonnan származó szláv lakosság települt meg. E feltevés alátámasztásához azonban egy rövid kitérőt kell tennünk az avar történelemben.

602 nyarán a bizánciak ismét hadjáratra készülnek az al-dunai szkavinkok ellen. Amikor a kagán tudomást szerez támadásukról, „Apsichot küldte ki sereggel, hogy az anták népét elpusztítsa; ezek ugyanis éppen a bizánciak szövetségesei voltak.” (*Theophylactus Simocatta* VIII. 5. 8—13. in: SZÁDECZKY—KARDOSS 1984, 67—68.) Valószínűleg attól tart a kagán, hogy megisméltódnak az 584-ben történtek, amikor szklavin szövetségeseiknek vissza kellett fordulniuk a sikeres hadjárattól, mert a bizánciak felbuzgatták a keleti szomszédságukban, Dél-Oroszország területén tanyázó antákat, hogy támadják hátba a szklavinokat. Ezek az anták most újra Bizánc szövetségesei voltak, a veszély tehát reális volt.

Apsichról keveset tudunk, de neve többször előfordul a bizánci forrásokban. Lehetséges, hogy ugyanarról a személyről van szó, lehet, hogy több azonos nevről, s az sem kizárt, hogy esetleg egy avar méltóságnév volt ez. Számunkra azonban nem érdektelen, hogy ez a név már legelőször is Pannóniával összefüggésben hangzik el. 570—571 táján vele egyezkedik Justinus császár hadvezére, majd hamarosan utóda, Tiberios a letelepedés és béke kérdéséről. Ennek során hangzik el az a kívánság, hogy „a rómaiak biztosítsanak földet, ahol az avarok letelepedhetnek” (*Menander Protector* EL 459. 26.—460. II. in: SZÁDECZKY—KARDOSS 1979, 109.), ami több kutató szerint a Pannóniára támasztott jogigény megfogalmazása, egyúttal annak elismerése, hogy hiába is kötöttek szerződést Alboin langobard királlyal Pannónia átadásáról, annak eredeti „tulajdonosai”, a rómaiak beleegyezése nélkül

a szerződés érvénytelen. (NAGY 1948, 138—143.; KOVRIG 1955, 39—40.) A békekötés után hamarosan megengedi a kagán az akkor már társuralkodó Tiberiosnak, hogy a perzsák elleni hadjáratához katonákat toborozzon az Alpokon túl és innen is, „a massagetákat és más szkita nemzetségek (= avarok) fiait, a Pannónia, Moesia, Illyricum meg Isauria környékieket”; a perzsa fronton küzdő sereg vezetői között pedig újra feltűnik Apsich neve, aki talán a Pannóniában toborzottak vezetőjeként vett részt a háborúban. (*Euagrius* V. 14.; *Theophylactus Simocatta* I. 14.5., II. 3.1. in: SZÁDECZKY—KARDOSS 1979, 233.) Sirmium 581—582. évi ostrománál ismét szerepel Apsich neve. Az ostrom utolsó fázisába kapcsolódik be. Seregével a város Dalmácia felőli, azaz nyugati hídjánál táborozik le, majd innen átvonul a másik hídra, hogy Baján haderejéhez csatlakozzon. (*Menander Protector* EL 220.6.—221.11. in: SZÁDECZKY—KARDOSS 1979, 240.) A három adatból, főként azonban a legutóbbiból — hiszen Sirmiumot nyugatról csak Pannóniából közelíthette meg —, arra lehet következtetni, hogy Apsich szállásterülete Pannóniában kellett legyen. Feltehetően egy származásában, kulturális kötődéseiben is jól körülírható népcsoport élén állt, erre engednek következtetni bizonyos sajátos, csak rájuk jellemző régészeti jelenségek: a külön sírgödörben való, egész ló eltemetésének szokása, a hosszúfülű kengyel, a nádlevél alakú lándzsahegy és a rojtmintás lószerszámok együttes előfordulása (KOVRIG 1955, 39.; NÉMETHI 1987).

Apsich hadseregét a Duna mentén vezetve juthatott el az anták földjére, a Dnyeper—Dnyeszter vidékére. Előző évben ugyanis már az al-dunai Kataraktánál táborozik egy nagy létszámú sereggel (*Theophylaktos Simocatta* VIII. 5.5—7., in: SZÁDECZKY—KARDOSS 1984, 67.), ahonnan talán nem is tér vissza, amikor a kagán parancsa eléri, hogy induljon az anták ellen. 602—603-ban az anta elnevezésű politikai szervezetre olyan halálos csapást mér, hogy arról ezután soha többé nem hallunk. Valószínűleg azonban továbbra is a térségben marad és segítséget nyújt a türkök ellen fellázadó ogur—bolgár törzseknek. Feltehetően ez a segítségnyújtás az alapja annak az onogur—bolgár—avar szövetségnek és vazallusi kapcsolatnak, amit majd csak az avarok hatalmának meggyengülése után 634—635 körül számol fel Kuvrát, az onogur—bolgár kaganátus vezetője. (PRITSAK 1955, 35—36.; SZÁDECZKY—KARDOSS 1968, 85—87.; BÓNA 1970, 259—261.; BÓNA 1981, 79—112.; CZEGLÉDY 1981, 53—57.; WERNER 1984, 38—40.) Hazatérőben azonban Apsich valószínűleg még egy haditettet végrehajt, aminek kizárólag zsákmányszerző célja volt: megtámadja és kifosztja az anták északi szomszédságában élő dulebek földjét, s nagyszámú foglyot ejt. Majd feltehetően a vereckei hágón átkelve visszatér szállásterületére, foglyait pedig — harcosságainak egy csoportjával együtt — területének délnyugati határánál, az addig lakatlan Zala völgyében, a Balaton

és Mura közti területen és a Principális völgyében telepítik le. Az avarok és dulebek sajátos kapcsolatáról egy kései, torzult és mesés elemekkel feldúsult krónikás adat is beszámol a Kijevi Évkönyvben (*Povest' Vremennyh Let*): „Ebben az időben voltak az oborok (= avarok) is, akik Iraklij (Hérakleios) császár ellen hadakoztak és majdhogyan elfogták. Ezek az oborok hadakoztak a szlovenekkel és erőszakoskodtak a duleb asszonyokkal, mert utazásain minden obron 5–6 duleb asszonyt fogott a taligája elé és így büszkélkedve húzatta magát, röhögve a szloveneken. Az oborok ugyanis magas termetűek és igen erősek voltak, úgyhogy senki sem ellenkezhetett velük, ezért igen elgöcsödtek és az Isten elveszté őket és elhaltak mind Isten haragjától és ma is megvan az orosz közmondás: elvesztek, mint az oborok, akiknek sem nemzetségük, sem ivadékuk nincsen.” (HODINKA 1916, 35.) A forrás arról is szól, hogy ezek „a dulebek a Bug mentén éltek, ahol ma a volynjánok”. (Uo.)

Ez a terület a prágai, más néven a Prága–Korcsak (Zsitomir) kultúra elterjedési területének keleti szélén fekszik (erről ld. legutóbb összefoglalóan SEDOV 1982, 10–19., 27–28., 92.; KLANICA 1986, 33–48., obr. 10; BARAN 1989) melynek díszítetlen edényei semmiben sem térnek el a Középső Dnyepervidék és Volhynia (a duleb szállásterület) vidékétől az Elba–Saale vidékéig terjedő hatalmas elterjedési területen belül előkerült hasonló edényektől, így a fentebb idézett cseh-morva-medencei ill. szlovákiai edényektől sem. A Délnyugat-Dunántúlra telepített szlávok legkorábbi régészeti emlékei (mint pl. a Balatonmagyaród–Hídvégpuszta 40. objektum) is fenntartások nélkül beilleszthetők e körbe, nincs tehát régészeti akadálya annak, hogy készítőiket ne származtathassuk akár a duleb szállásterületről is. Az idézett forrásban egyetlen pontosan meghatározható történeti adat is szerepel, az az akkor már hirhedtté vált és a későbbiekben is gyakran felidézett esemény, amikor 623-ban az avarok váratlanul megtámadják a Konstantinápoly előterében fekvő Hérakleiat, s majdnem foglyul ejtik a gyanútlanul a kagán elé menő Hérakleios császárt, aki csak álruhában tud elmenekülni (a vonatkozó forrásokat ld. SZÁDECZKY–KARDOSS 1986, 106–111.). Ez az anták elleni hadjárat idejéhez közeli esemény, amire bevezetésként, mintegy az időben való tájékozódás megkönnyítéseként hivatkozik a krónikaíró, ugyan csak azt erősíti, hogy a dulebek elleni avar támadás a 7. század elején történhetett.

De milyen további adataink vannak arra, hogy Zala megyében valóban a dulebek egy csoportját telepítették le? Németh Lajos 860. évi birtokadományozási és megerősítő oklevelében *ad Tudleipin* a neve egy salzburgi birtoknak (MMFH III. 60.; VÁCZY 1974, 1045., 17. jegyzet), ahol — *in Dudleipin* — a *Conversio* szerint Keresztelő Szent János temploma állt (WOLFRAM 1979, 54–55.). Egy Arnulf nevére hamisított oklevél (891) alapján pedig lokalizálhatjuk is ezt a birtokot. Eszerint „in partibus

Scлаuiniensibus vero in comitatu *Dupleipa* vocato in loco Ruginesfeld, sicut Chocil duxquondam inibi ad opus suum habere visus est et veluti Reginger in eodem comitatu iuxta aquam, quo dicitur Knesaha, in beneficium habebat.” (MMFH III. 127–128.). A Knesaha-t általában a Gnas pakkal azonosítják, s ez alapján Dupleipint ennek közelében, valahol a Mura mentén, Radkersburg–Radgona körzetében kereshetjük (KOS 1936, 86.; CS. SÓS 1973, 38.; VÁCZY 1974, 1045., 18. jegyzet). Ez a 9. századi forrásokban fennmaradt helynév, ami megőrizte számunkra a vidék lakosságának nevét, fontos nyelvtörténeti adatot is tartalmaz. Ez alapján ugyanis e nép nevének eredeti hangalakja a dudlebe volt. A —*dl*— hangcsoportról tudni kell, hogy az a keleti és délszláv nyelvekben még együttélésük idején átalakul, a *d* asszimilálódik, s csak az —*l*— marad meg, míg a nyugati szláv nyelvekben továbbra is —*dl*— marad. Ebből következően elképzelhető, hogy a Pannóniába került du(d)lebek őshazájukban a nyugati szlávok (keleti) ágához tartoztak — aminek valószínűségét erősíti, hogy szállásterületük a nyugati szlávok régészeti műveltsége, a Prága–Korcsak kultúra elterjedési területébe tartozott. Ugyancsak fontos adat, hogy az ószlovénben is —*dl*— volt még a mai —*l*— helyén, bár a 11. században Karintiában, a mai Spittal mellett már egy Dulieb nevű helyet említenek (MELICH 1925–1929, 395.). Emellett érdemes megemlíteni, hogy Dél-Csehország területén, a Vltava völgyében is élhettek dudlebek, a 10. században pl. egy Dudleby nevű várat említenek itt (TUREK 1960, 299–309.).

A Kijevi Évkönyvekben leírt erőszakoskodások, az elszennvedett hatalmaskodások mély nyomot hagytak az addig szabadon élő du(d)lebe szlávokban. Nem volt azonban különbség a sorsa a többi, avaroknak alávetett szlávoknak sem. A 7. században keletkezett ún. Fredegar-Krónikában azt olvashatjuk, hogy „a hunok (= avarok) minden évben a szlávok közé mentek telelni és ott a szlávok feleségeit és leányait vették az ágyukba. A szlávok az egyéb elnyomatáson kívül még adókat is fizettek a hunoknak. A hunok fiait, akik a vinidek feleségeitől és leányaitól születtek, végül is nem voltak hajlandók túrni a hunok gonoszságát és elnyomását, nem ismerték el uralmukat és — mint fentebb említettem — felkelést szerveztek ellenük.” (MMFH I. 20., magyar fordítása: GRACIANSZKIJ—SZKAZKIN 1952, 34.). A Senoganumból (Sens) származó Samo és kereskedőtársai által felkelésre sarkallt vinidek (venédek) sikeresen szálltak szembe mind az avarokkal, mind pedig a Meroving királysággal és Samo királysága Wogastisburg központtal 623 tájától 35 évig önálló államalakulatként virágzott a Felső-Dunavölgy és a Keleti-Alpok területén. (LABUDA 1949–1950, 241–252.; PREIDEL 1954, 101.; GRÜNWARD 1958, 99–120.).

A du(d)lebek avarsággal kapcsolatos élményeiket nemzedékeken át szintén megőrizhették. Váczy P. szellemes gondolatmenetben fejti ki, hogy a du(d)lebeknek ez az

„avar hagyománya” hogyan került a Kijevi Évkönyvekbe és őrződött meg számunkra.

Mint ismeretes, Method és Konstantin (Cyrill) 866-ban Raszisztzláv, morva fejedelem udvarából tanítványaival együtt útnak indult, hogy átkelve a Dunán, Konstantinápolyban felszenteltesse őket. Eközben megállnak Kocel mosaburgi (Zalavár) székhelyén is. Kocel tisztelettel fogadja a térítő papokat, 50 tanítványt ad melléjük s maga is megtanulja a szláv írást. E tanítványokat nyilván a helyi lakosságból választották ki, akik között — mint ezt a 9. században többször is említett Dudleipin — Dudleipa helynév alapján feltételezhetjük — du(d)lebek is lehettek. Így tehát megvolt a lehetőség arra, hogy a térítő testvérek és a Mosaburgban létrehozott iskola megismerkedjék a Zala—Mura völgyi du(d)lebek „avar hagyományával.” Ezt a hagyományt — mint Method szellemi örökségének részét — magukkal viszik a tanítványok, amikor előbb Morvaországba (879), majd onnan 885—886 táján Method halála után, amikor innen is távozni kényszerülnek, délre, főként Bulgáriába menekülnek. Az itt kezdetben csak megtúrt Method-tanítványok 893—894 körül kapják meg az engedélyt, hogy a fővárosban, Preszlavban is tevékenykedjenek. Ez egyszeriben lendületet adott a szláv nyelvű, s immár cirill írású irodalom művelésének. Itt fordítják le Nikephoros patriarcha rövid bizánci krónikáját is ószlávra, amit azután a Kijevi Évkönyvek is felhasznál (ld. a Hétrakleios császárral történetekre utalást) és itt ismerik meg Nikolaos Mystikos, konstantinápolyi pátriarcha Simeon, bulgár cárhoz írott levelét is, amiből szintén merít a du(d)lebek avar hagyományának lejegyzője. A pátriarcha ugyanis arról igyekszik meggyőzni Simeont, hogy felesleges Konstantinápoly ostromával kísérletezni, mivel a város felett isteni gondviselés őrködik, s aki mégis megkísérli az ostromot, az halálának halálával lakol. Így jártak a perzsák, s így az avarok is, akik „elvesztek, s népükből maradék sem létezik”. Ez a mondat, ami mély hatással lehetett a preszlavi udvar klerikusaira is, s amit mintegy szállóige-ként idézgethettek, már mint „oroszközmondás” került a Kijevi Évkönyvekbe. A du(d)lebek „avar hagyományá”-nak írásba öntése tehát nagy valószínűséggel a preszlavi udvarban történt meg, írói pedig Method tanítványai, vagy azok utódai lehettek. (VÁCZY 1974, 1044—1074.) Ezt az írást használta fel azután a Kijevi Évkönyvek szerkesztője is, miután az első bulgár cárság megszűnése (1018) után Preszlav klerikusai a kijevi fejedelemségbe menekültek. A 7. század eleje óta azonban az eredeti történet sokat módosult, torzult, a részletek el is homályosodtak, így kerülhetek olyan mondai elemek a szövegbe, mint pl., hogy az avarok szekereit du(d)leb asszonyok vonták, vagy hogy az avarok óriások voltak. (ZÁSTĚROVÁ 1960, 15—17.)

Az eddig elmondottakat összefoglalva, nagy valószínűséggel a következőképpen rekonstruálhatjuk Zala megye 7. századi történetét. Az avarok 567—568 táján történt megtelepedése után Pannoniát egy Apsich (személy- vagy

méltóság-)nevű avar vezetővel az élen egy olyan avar (törzs vagy nép-)csoport szállta meg, mely hagyományai-ban, szokásaiban, s esetleg antropológiailag is (ÉRY 1983, 49—51.) a többi avar törzstől némileg különbözött. Vezetőjük, Apsich 602-ben azt a feladatot kapja az avar kagántól, hogy vezessen hadjáratot az anták népe ellen, s pusztítsa el őket. Az avar kaganátusnak ez a — történetében egyedülállóan kelet felé vezetett — hadjárata teljes sikerrel járt. Bár a közvetlen források nem szólnak róla, de a közvetett adatokból kikövetkeztethetően Apsich hadjáratából visszatérőn a dulebek földjén vonul keresztül, számos foglyot ejt, akiket azután szállásterületének délnyugati szélén, az addig lakatlan zalai dombvidék folyóvölgyeiben telepíti le. Feltehetően hamarosan ezek is részt vesznek — legalábbis részben — a Dalmácia, Isztria, Friaul és a bajor területek ellei zsákmányszerző, fosztogató hadjáratokban (ld. a zalakomári, kehidai, pókaszepteki temetők sírjainak „import” tárgyait), amellet egyfajta élelemtermelő biztos háttérországot is jelentettek a kalandozásokhoz. Régészeti emlékműanyaguk a kezdetektől bizonyítja az avarokkal való szoros együttélésüket. Telepeik kerámiaájában rövid idő elteltével kimutatható az avar hatás, temetőiket pedig kezdetől fogva az avarokkal közösen használták. Következésképpen kizárhatunk minden olyan feltevést, hogy vidékünket esetleg már az avarok megjelenése előtt megszállták volna, s esetleg a Cseh- és Morva-medencéből beszivárgott szláv-sággal kellene számolnunk már az avar honfoglalás előtt. Ellenkezőleg, a régészeti megfigyelések is azt támasztják alá, hogy vidékünkön a szlávok az avarokkal együtt jelentek meg, s régészeti oldalról is valószínűsítik azt a következtetésünket, hogy bennük az Apsich hadjáratával elhurcolt du(d)lebeket és leszármazottjaikat lássuk, akik az avarokkal együtt népesítik be vidékünket.

A nyugati területek elleni avar — szláv kalandozások a 630-as évektől megszűnnek, a Mura—Zala közti területen élők azonban — kihasználva kedvező földrajzi fekvésű vidékük előnyeit, s az Alpokban megtelepült nyelvrokonai közvetítését — a 7. század utolsó harmadáig, végéig élénk kapcsolatokat tartanak a bajor-alemann területekkel és Itáliával, amit e korból származó import sírleleteik bizonyítanak. Egyelőre tisztázatlan okok miatt azonban legkésőbb a 8. század elejétől a temetőket és a települések nagy részét is felhagyják vidékünk lakosai. Kérdés, hogy azért történik-e ez, mert a lakosságot nagyobb központ(ok) — esetleg Keszthely — környékére telepítik (erre gondolhatunk esetleg a Keszthely körüli több ezer síros temetőkből következő nagy népességkoncentráció alapján) (LIPP 1884.; LIPP 1886.; KOVRIG 1958, 66—72.; KISS 1968, 93—101.; SÁGI 1970, 147—199.), vagy mert valamilyen ok miatt elmenekülnek innen. Ha az utóbbi feltevés igaz, egyfajta magyarázatot találhatunk arra a szokatlan híradásra, amely szerint — mint feltételezik —, 741—743 táján az avarok „ellenséges pártütés” miatt megtámadják a Dráva és a Mura között élő „karantánokat”, akik vezére, Boruth dux

ekkor segítségért a bajorokhoz fordul. A bajorok el is űzik az avarokat, „biztosítják” a karantánokat „és alávetik őket és hasonló mód szomszédaikat is a királynak való szolgálatra”. (WOLFRAM 1979, 42–43., 77–80.) Szokatlan a hír, mert az avar kalandozásoknak immár egy évszázada vége, s a nyugati határokat is fél évszázada biztosították. S furcsa azért is, mert a vereséget nem követi az avarok újabb támadása, márpedig az avar történelem számos példáját mutatja annak, hogy ők nem hagyják megtorlatlanul vereségeiket. Érthetetlen pedig azért, mert látszólag semmi nem indokolta az avarok támadását. Tudjuk azonban, hogy a nomád népek megbocsáthatatlannak tartják a halvtalóik szökését. Nem tarthatjuk ezért kizártnak, ahogy a Mura–Zala völgyi avar-szláv lakosság — esetleg éppen a központosítással járó újabb áttelepítés ellen fellázadva — részben átmenekült a nyugati szomszéd karantánokhoz.

Ez esetben nem lehetetlen, hogy forrásunk, a *Conversio* két eseményt vont egybe, a 7. század végi „pártütést” megtorló avar hadjáratot és a karantánok 8. század közepi bajor alávetését, amelyben az avarok talán nem is játszanak szerepet. Mindenesetre tény, hogy vidékünk csak a 8. század végén, 9. század elején települ be újra, s elgondolkodtató, hogy ekkor ugyanott nyitják meg a temetőket, ahol a 7. században voltak. (Pókaszeptek, Kehida, Zalakomár, Alsógyenes). Valószínű tehát, hogy ugyanazon lakosság leszármazottjai települtek itt meg újra, s tudatosan akarták folytatni őseik sírhelyei mellett a maguk temetkezését. Ezt a hagyományörzést mutatják a temetkezési szokások is: ahogy a 7. században, úgy most is birtuálisak a temetők, hamvasztva ill. csontvázasan (korhasztva) temetik el a halottakat.

Jegyzetek:

- ¹ A régészeti topográfia munkálatai a nagykanizsai járás területén lényegében már befejeződtek (a készülő feldolgozás szerkesztője Horváth L., szerzői Horváth L., Szőke B. M., Vándor L.), s megkezdődött a zalaegerszegi járás terepbejárása. A településtörténeti kutatások a Principális (Kanizsa) és a Szévíz (Pölöske) völgyében folynak, elsősorban Hahót térségében. A feltárásokat a MTA Régészeti Intézete és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága OTKA támogatással, közös kutatásként végzi, Szőke B. M. vezetésével. A kéziratot 1989 tavaszán adtam le, az azután megjelent munkákat ezért már nem tudtam figyelembe venni.
- ² Ezúton is köszönöm Horváth Lászlónak az általa feltárt objektumok és leletanyagának közlésre való átengedését. Az ásatás pontos helyszínrajzát ld. HORVÁTH 1983. 8., 1. kép.
- ³ Az objektumok a közleményben tévesen 9. századnak lettek meghatározva, Horváth 1983, 23.
- ⁴ TGYM lelt. sz. 80. 14. 4–6.
- ⁵ TGYM lelt. sz. 80. 15. 11–20.
- ⁶ TGYM lelt. sz. 80. 36. 5–6.
- ⁷ TGYM lelt. sz. 81. 7. 1–7.
- ⁸ TGYM lelt. sz. 81. 9. 1–23.
- ⁹ TGYM lelt. sz. 81. 10. 1–5.
- ¹⁰ TGYM lelt. sz. 81. 22. 1–4.
- ¹¹ A lelőhelyre 1978 májusában Horváth L. hívta fel a figyelmet. A szondázó ásatást a Zala Megyei Múzeumok Igazgatóságának anyagi támogatásával végeztem, amit ezúton is szeretnék megköszönni. A leletanyag a TGYM-ban leltározatlan.
- ¹² TGYM lelt. sz. 75. 16. 1.
- ¹³ Itt is szeretném megköszönni Vándor Lászlónak, hogy ásatásának közlési jogát számomra átengedte. Az ásatás teljes dokumentációja MNM Adattára IV/70/1973. A leletanyag a TGYM-ban leltározatlan.
- ¹⁴ Zalakomárban (1977–1982) és Kehidán (1985–) Szőke B. M. és Vándor L. végzett, ill. végez ásatásokat. Közöletlen. Pókaszeptekre ld. CS. SÓS 1973.
- ¹⁵ Az alább következő lelőhelyeket a készülő nagykanizsai topográfiai kötet adatai alapján határoztam meg.
- ¹⁶ TGYM lelt. sz. 79. 51. 14–17.
- ¹⁷ TGYM lelt. sz. 82. 93. 11–14.
- ¹⁸ TGYM lelt. sz. 79. 117. 6–8.
- ¹⁹ TGYM lelt. sz. 80. 72. 21.
- ²⁰ TGYM lelt. sz. 80. 73. 1–3.
- ²¹ TGYM lelt. sz. 82. 85. 2–4.
- ²² TGYM lelt. sz. 77. 10. 4.
- ²³ TGYM lelt. sz. 82. 114. 2–5.
- ²⁴ TGYM leltározatlan.
- ²⁵ TGYM leltározatlan.
- ²⁶ TGYM lelt. sz. 79. 109. 8–9., 79. 111. 6.
- ²⁷ TGYM lelt. sz. 82. 131. 1–2., 5–7.
- ²⁸ Az objektumot Horváth L. tárta fel 1980-ban. Közöletlen.
- ²⁹ TGYM leltározatlan.
- ³⁰ Rosner Gy. szíves szóbeli közlése.

Irodalom:

BARAN 1989 Baran, V. D.: *Die frühslawische Siedlung von Raškov, Ukraine*. Beiträge zur allgemeinen und vergleichenden Archäologie 8 (1986) 1989. 73–175.

BELOŠEVIĆ 1972 Belošević, J.: *Die ersten slawischen Urnengräber auf dem Gebiete Jugoslawiens aus dem Dorfe Kašić bei Zadar*. Balcanoslavica 1 (1972) 73–86.

- BIALEKOVÁ 1962 Bialeková, D.: *Nové včasoslovanské nálezy z Juhozápadného Slovenska*. SlovArch 10 (1962) 97—148.
- BIALEKOVÁ 1968 Bialeková, D.: *Zur Datierung der oberen Grenze des Prager Typus in der Südwestslowakei*. Arch-Rozhl 20 (1968) 619—625.
- BÓNA 1968 Bóna I.: *Opponensi vélemény Cs. Sós Á.: A Dunántúl IX. századi szláv népessége c. kandidátusi értekezéséről*. ArchÉrt 95 (1968) 115—120.
- BÓNA 1970 Bóna I.: *Avar lovassír Iváncsáról*. ArchÉrt 97 (1970) 243—261.
- BÓNA 1973 Bóna I.: *VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaujvárosban*. FontesArchHung (Budapest) 1973.
- BÓNA 1981 Bóna I.: *Das erste Aufireten der Bulgaren in Karpatenbecken; Probleme, Aufgaben und Möglichkeiten*. Studia Turco—Hungarica 5 (1981) 79—112.
- CAPIDAVA 1958 Gr. Florescu—R. Florescu—Diaconu, P.: *Capidava*. Bucureşti 1958.
- ČILINSKÁ 1973 Čilinská, Z.: *Bestattungsritus bei Awaren und Donauslawen*. in: *Berichte über den II. Internationalen Kongress für slawische Archäologie 2*. Berlin 1973. 331—337.
- COMŞA 1968 Comşa, M.: *Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la population romane, et ensuite protoroumaine, aux VIe—Xe siècles sur le territoire de la Roumanie*. Dacia 12 (1968) 1—26.
- ČREMOŠNIK 1972 Čremošnik, I.: *Die ältesten Ansiedlungen und Kultur der Slawen in Bosnien und der Herzegovina im Lichte der Untersuchungen in Mušiči und Batkovići*. Balcanoslavica 1 (1972) 59—64.
- CS. SÓS 1963 Cs. Sós Á.: *Die Ausgrabungen Géza Fehérs in Zalavár*. ArchHung (Budapest) 41 (1963).
- CS. SÓS 1973 Cs. Sós Á.: *Jelentés a pókazepetki ásátásokról*. ArchÉrt 100 (1973) 66—76.
- CS. SÓS 1973/a Cs. Sós Á.: *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*. München 1973.
- CS. SÓS 1984 Cs. Sós Á.: *Zalavár-Kövecses, Ausgrabungen 1976—78*. Régészeti Füzetek Ser. II. No. 24. Magyar Nemzeti Múzeum 1984.
- CZEGLÉDY 1981 Czeglédy K.: *Ogurok és türkök Kazáriában*. in: *Tanulmányok a bolgár—magyar kapcsolatok köréből*. Budapest 1981. 53—57.
- DOSTÁL 1975 Dostál, B.: *Břeclav — Pohansko IV. Velkomoravsky velmožský dvorec*. Brno 1975.
- DOSTÁL 1979 Dostál, B.: *Zur Chronologie der slawischen Keramik*. in: *Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave*. I. Bratislava 1979. 191—200.
- DOSTÁL 1982 Dostál, B.: *K časně slovanskému osídlení Břeclavi — Pohanska*. Studie AUČAV v Brně X. 2. Praha 1982.
- ELEKES—LÉDERER—SZÉKELY 1957 Elekes L.—Léderer E.—Székely Gy.: *Magyarország története a korai és virágzó feudalizmus korszakában*. Budapest 1957.
- ERDÉLYI—SZIMONOVA 1985 Erdélyi, I.—Szimonova, E.: *Grabung in der Gemarkung von Vásárosnamény*. SlovArch 33 (1985) 379—397.
- ÉRY 1983 Éry K.: *Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6—12. századi népességének embertanához*. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16 (1982). 1983. 35—85.
- GRACIANSZKIJ-SZKAZKIN 1952 Gracianszkij N. P.—Szkazkin Sz. D.: *Középkori történeti chrestomathia I*. Budapest 1952.
- GRÜNWARD 1958 Grünwald, R.: *Wogastisburk*. Vznik a počátky Slovanů 2 (1958) 99—120.
- HODINKA 1916 Hodinka A.: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. Budapest 1916.
- HORVÁTH 1983 Horváth L.: *Előzetes jelentés a Nagykanizsa — Inkey sírkápolna melletti lelőhely feltárásáról*. Zalai Gyűjt 18 (1983) 7—25.
- KIS-BALATON 1986 Régészeti kutatások a Kis-Balaton térségében. Szerk.: Vándor L. Zalaegerszeg 1986.
- KISS 1968 Kiss A.: *A Keszthely kultúra helye a pannoniai kontinuitás kérdéséhez*. ArchÉrt 95 (1968) 93—101.
- KLANICA 1986 Klanica, Z.: *Počátky slovanského osídlení našich zemi*. Praha 1986.
- KOS 1936 Kos, M.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana 1936.
- KOVRIG 1955 Kovrig I.: *Adatok az avar megszállás kérdéséhez*. ArchÉrt 82 (1955) 30—44.
- KOVRIG 1958 Kovrig I.: *Megjegyzések a Keszthely kultúra kérdéséhez*. ArchÉrt 85 (1958) 66—72.
- LABUDA 1949—1950 Labuda, G.: *Wogastis-Burg*. Slavica Antiqua 2 (1949—1950) 241—252.
- LIPP 1884 Lipp V.: *A keszthelyi sírmezők*. Budapest 1884.
- LIPP 1886 Lipp V.: *A fenéki sírmező*. ArchKözl 14 (1886) 137—159.
- LJAPUŠKIN 1971 Ljapuškin, I. I.: *Dnjeprovskoje lesosteppnoje levoberežje v epohi železa*. MIA 104 (1971).
- MELICH 1925—1929 Melich J.: *A honfoglaláskori Magyarország. A magyar nyelvudomány kézikönyve I.6*. Budapest 1925—1929.
- MMFH I—V. *Magnae Moraviae Fontes Historici I—V*. Brno 1966—1976.
- MNL I. *Magyar néprajzi lexikon I*. Budapest 1977.
- MOLNÁR 1949 Molnár E.: *A magyar társadalom*. Budapest 1949.
- NAGY 1948 Nagy T.: *Studia Avarica II*. Antiquitas Hungarica 2 (1948) 131—149.
- NÉMETHI 1987 Némethi M.: *Kora avar kori lovastemetkezések (szakdolgozat)*. Budapest 1987.
- NEVIZÁNSZKY 1984 Nevizánszky G.: *Slavjanskij mogil'nik s truposožženijami v s. Bajč — Vklanovo*. in: *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6—10. Jahrhundert*. Nitra 1984. 189—192.
- PREIDEL 1954 Preidel, H.: *Die Anfänge der slawischen Besiedlung Böhmens und Mährens*. I. Gräffling 1954.
- PRITSAK 1955 Pritsak, O.: *Die bulgarische Fürstenliste*. Wiesbaden 1955.
- ROSNER 1979 Rosner, Gy.: *Avar kerámia központ Szekszárd környékén*. A szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 8—9 (1977—78) 1979. 97—108.
- SÁGI 1970 Sági K.: *Das Problem der pannonischen Romanisation im Spiegel der völkervanderungszeitlichen Geschichte von Fenékpuzta*. ActaAntHung 18 (1970) 147—199.
- SEDOV 1982 Sedov, V. V.: *Vostočnyje slavjane v VI—VIII. vv*. Archeologija SSSR. Moskva 1982.
- SZÁDECZKY—KARDOSS 1968 Szádeczky—Kardoss S.: *Kuv-*

- rat (4) fiának, Kubernek a története és az avar kori régészeti leletanyag. AntikTan 15 (1968) 84—87.
- SZÁDECZKY—KARDOSS 1979 Szádeczky—Kardoss S.: Az avar történelem forrásai. II. ArchÉrt 106 (1979) 94—111.; III. 231—243.
- SZÁDECZKY—KARDOSS 1984 Szádeczky—Kardoss S.: Az avar történelem forrásai. VIII. ArchÉrt 111 (1984) 53—70.
- SZÁDECZKY—KARDOSS 1986 Szádeczky—Kardoss S.: Az avar történelem forrásai. IX. ArchÉrt 113 (1986) 83—112.
- SZŐKE—VÁNDOR 1983 Szőke B. M.—Vándor L.: 8—9. századi birtuális temető Zalakomár határában. ZalaiGyűjt 18 (1983) 69—86.
- SZŐKE—VÁNDOR 1987 Szőke B. M.—Vándor L.: Kísérlet egy táji egység településtörténeti rekonstrukciójára. (A Kis-Balaton programot kísérő régészeti leletmentő ásatások (1980—1985) tapasztalatai.) ZalaiGyűjt 26 (1987) 83—100.
- TÁLASI 1936 Tálasi I.: A Kiskunság népi állattartása. Budapest 1936.
- TUREK 1960 Turek, R.: Zeměpisné oblasti Čech v době hradištní. Vznik a počátky Slovanů 3 (1960) 299—309.
- VÁCZY 1974 Váczy P.: A frank háború és az avar nép. Századok 108 (1974) 1041—1061.
- VÁNDOR 1984 Vándor L.: Die Siedlungen des 7.—9. Jahrhunderts im südlichen Teil des Kisbalatons (Klein-Plattensee). in: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6—10. Jahrhundert. Nitra 1984. 273—277.
- VIZÁROVA 1956 Vižarova, Ž.: Slavjano—bulgarskoto selišče kraj selo Popina Silistrenko. Sofia 1956.
- WENDEL 1986 Wendel, M.: Die mittelalterlichen Siedlungen. in: Iatrus — Krivina III. Berlin 1986.
- WERNER 1984 Werner, J.: Der Grabfund von Malaja Pereščepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren. München 1984.
- WOLFRAM 1979 Wolfram H.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Weissbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantien und Pannonien.* Wien — Köln — Graz 1979.
- ZÁSTĚROVÁ 1960 Zástěrová, B.: Avari a dulebové s svědectví Povesti vremennih let. Vznik a počátky Slovanů 3 (1960) 15—37.
- ZEMAN 1976 Zeman, J.: Nejstarší slovanské osídlení Čech. PamArch 67 (1976) 115—235.

Siedlungsreste aus dem 7. und 9. Jh. in Nagykanizsa (SW-Ungarn)

1. *Die Siedlungsobjekte und die Beschreibung des Fundmaterials.* Im Laufe der vergangenen Jahrzehnte wurden im Umfeld der Stadt Nagykanizsa mehrere solcher Ausgrabungen bzw. Notbergungen durchgeführt, welche durch Siedlungsobjekte des 7.—9. Jhs entdeckt wurden. Bislang wurden jeweils Siedlungen in Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle durch L. Horváth (1979—1981), in Nagykanizsa-Miklósfő auf dem Fundplatz Mórichely (Cigánykút) durch den Verfasser (1978), in Nagykanizsa Práter-Hügel im Botanischen Garten durch L. Vándor (1972) ausgegraben. In Nagykanizsa-Leányvár fand man jedoch in den vierziger Jahren ein Gefäß, welches wahrscheinlich aus einem Grab stammt. Jeder dieser Fundplätze liegt auf der Hügelkette der östlichen Seite des Überschwemmungsgebietes des Principális-Baches, bzw. auf den Inseln längs des Baches. Der Verfasser beschreibt detailliert die Siedlungsobjekte und deren charakteristische Keramikfunde.

2. *Die Siedlungsobjekte.* Von den zwölf veröffentlichten Objekten ist ein Objekt sicher als Vorratsgrube (Práter-Hügel, Botanischer Garten 2/1. Objekt) einzuordnen, zwei Objekte dienten wahrscheinlich gleichzeitig mehreren Funktionen (Inkey Grabkapelle 69., Práter-Hügel, Botanischer Garten 3/1. Objekt), und die restlichen Objekte gehören einer einheitlichen Gruppe an. Charakteristisch ist ihre Form in Rechteckform mit abgerun-

deter Ecke. Ihre Maße betragen in der Länge 225—520 cm, in der Breite 100—160 cm und in der Tiefe 35—80 cm. Mit Hilfe von Analogien aus der Volkskunde ist darauf zu schließen, daß es sich wahrscheinlich in erster Linie um Erdställe zur Schweinemast handelt. Über einigen dieser Ställe kann auch ein einfaches Gebäude mit Rohrdach und aus um Pflöcke geflochtenen Wänden errichtet worden sein. Solches ist von den Fundplätzen *Keszthely — Halászcserda, Mušiči* und *Batkoviči* bekannt. Unter den veröffentlichten Objekten war das 3/3. Objekt von Práter-Hügel, Botanischer Garten, vermutlich eine Werkstatt, über welche in einfacher Bauweise ein sog. Halbdach gebaut wurde (die Pfostenlöcher neigen sich in einem Winkel von 70° zum Inneren des Gebäudes). Von Norden und Osten wurden geflochtene Windschütze aufgebaut. Der Charakter einer Werkstatt wird dadurch unterstrichen, daß in deren Nähe ein Graben mit durchgebrannten Wänden (3/4. Objekt) und in 3/2. Objekt Eisenschlacke gefunden wurde. Auffallend ist, daß in die Erde vertiefte Häuser nicht gefunden wurden, obwohl in der Umgebung schon seit dem 7. Jh. Grubenhäuser bekannt sind (z.B. Balatonmagyaród-Hídvégpuszta, 40. Objekt). Deswegen ist besonders für die Siedlung neben der Inkey Grabkapelle anzunehmen, daß auf der Erdoberfläche errichtete Gebäude zum Wohnen dienten.

3. *Die Keramik.* Die zutage gekommene Keramik ist anhand der Herstellungsweise, des Magerungsmaterials, der Gefäßformen und der Verzierung gut in Gruppen zu gliedern.

1) Mit rauhem, grobkörnigem Sand und/oder mit kalkhaltigem Material gemagerte, zum großen Teil handgeformte, unverzierte, dickwandige, mit fettig glänzendem Lehmüberzug versehene Keramik. (Inkey Grabkapelle, vorwiegend in den 38., 54., 56., 57. und 69. Objekten.)

2) Neben Sand und kalkhaltigem Material tritt als neues Magerungsmaterial zermahlener Stein auf; der Großteil der Gefäße ist nachgedreht. Das Gefäßoberteil ist mit eingeritzten Wellenlinienbündeln im Zick-Zack-Muster und waagerechten Linienbündeln verziert. Diese Keramik ist ebenso dickwandig und mit einem fettig glänzendem Lehmüberzug versehen. (Inkey Grabkapelle in den Objekten 13., 14., z.T. im Objekt 56. kam dieser Typ vor.)

3) Mit fein- oder grobkörnigem, grimmelhaltendem Sand und gemahlener Steinen oder kleinkörnigen Steinstückchen gemagerte, hauptsächlich auf Handdrehscheibe gedrehte, dünnwandige, mit einer rauhen Oberfläche oder mit einem schmierenden Lehmüberzug versehene Keramik, in welche waagrecht und schräg Linienbündel leicht eingekratzt sind; der Großteil der Gefäße ist jedoch unverziert. (Miklósfá-Mórichely, Cigánykút 1. und 2. Objekt.)

4) Der größte Teil der Keramik ist mit Sand gemagert, auf der Handdrehscheibe bzw. der schnell routierenden Töpferscheibe gefertigt, mit dünnem Lehmüberzug versehen, mit Wellen- und waagerechten Linienbündeln reich verziert und von gleichmäßig guter Qualität (Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten, Nagykanizsa — Leányvár).

Für Gefäßformen der 1. und 2. Gruppe, welche den Einfluß der Keramik des Prager Typs erkennen lassen, ist die Eiform, für die der 3. Gruppe eher die Faßform und für die 4. Gruppe die gedrückte Kugelform charakteristisch. Zwischen den Gefäßen der 1. und 2. Gruppe erscheinen auch die örtlichen Varianten der sog. grauen Keramik, in der 3. Gruppe jedoch der sog. dunkelgrauen awarischen Keramik. In der 4. Gruppe ist die sog. gelbe Flasche mit polierter Oberfläche eine wichtige Gefäßform. Im Interesse der Vergleiche sind über die einzelnen Fundplätze auch Rekonstruktionen des Geschirres angefertigt worden (Abb. 17—19).

4. *Datierung.* Die zur 1. und 2. Gruppe gehörende Keramik zeigt Verwandtschaft mit der Keramik des Prager Typs, (mit den Gefäßen der 2. und 3. Phase bei Zeman (ZEMAN 1976, 210.) bzw. des 2. Horizonts bei Dostál (DOSTÁL 1979, 194—195.; 1982, 41—44.). In der Frage der Datierung erscheinen allerdings die Argumente von Bialeková am überzeugendsten (BIALEKOVÁ 1968, 620—621.). Unsere Gefäße stehen denen dort veröffentlichten am nächsten (BIALEKOVÁ 1962, 1968.). Demzufolge datieren wir die Siedlung neben der Inkey Grabkapelle vom zweiten Drittel des 7. Jhs bis zum Ende des 7. Jhs. Innerhalb dieser sind die Gefäße der 1. Gruppe in die früheren, die der 2. Gruppe in die späteren Jahrzehnte zu datierenden.

Die Keramik von Miklósfá-Mórichely, Cigánykút hat lokalen Charakter; unter den gering auftretenden Analogien ähneln ihr die Urnen von Kašić bei Zadar am ehesten. Aus dem Fundmaterial des Komitates Zala können die Grabgefäße und Urnen der Gräberfelder von Pókaszeptk, Zalacomár und Kehida als Parallelen zu dieser Keramik genannt werden. Aufgrund der

letzten genannten Fundplätze ist die Datierung Beloševič's unhaltbar, nämlich mit der ersten Hälfte des 7. Jhs zu früh angesetzt (BELOŠEVIČ 1972, 83.). Deshalb datieren wir die Keramik dieser Siedlung in die zweite Hälfte des 8. Jhs, aber noch wahrscheinlicher um die Jahrhundertwende vom 8. zum 9. Jh. und in die erste Hälfte des 9. Jhs.

Das Gefäßmaterial der Fundplätze vom Práter-Hügel, Botanischen Garten und Leányvár weist eine hochgradige Ähnlichkeit mit der Keramik aus der Umgebung von Zalavár auf (CS. SÓS 1963., 1984., KIS-BALATON 1986). Es hilft bei der Datierung, da auch hier die sog. gelbe Keramik mit polierter Oberfläche vorkam. Diese Keramik ist deshalb in die zweite Hälfte des 9. Jhs Anfang des 10. Jhs und in die erste Hälfte des 10. Jhs zu datieren.

5. *Historische Auswertung.* Lange Zeit war allgemein die Meinung verbreitet, daß in unserer Gegend erst in der Mitte des 9. Jhs, zur Zeit von Pribina und Kocel, die Slawen erschienen. Dieses Bild wurde schon durch das Auffinden des Gräberfeldes von Pókaszeptk modifiziert. Eine Diskussion verursachte die Frage, ob im 8. Jh. nach hierher angezogene westliche (mährische) Slawen (CS. SÓS 1973, 74—76., 1973 a, 84—100.) oder Anfang des 9. Jhs die vor den Bulgaren flüchtenden Südslawen in diesem Gebiet erschienen (BÓNA 1968, 115—120). Die in den vergangenen Jahren untersuchten Gräberfelder (Zalacomár, Kehida) und Siedlungsreste (wie z.B. jene in den Anfang des 7. Jhs zu datierende in Balatonmagyaród-Hídvégpuszta, bzw. jene der hier veröffentlichten Inkey-Grabkapelle und andere, aus der topographischen Landesaufnahme bekannte Plätze) beweisen, daß wir schon Anfang des 7. Jhs hier mit Slawen, die gemeinsam mit dem Awaren dieses Gebiet besiedelten (s. awarischer Einfluß in der Keramik, birituelle Gräberfelder), rechnen müssen. Die Frage ist, woher und wie gelangten sie nach hier.

Unserer Meinung nach wurden diese Slawen aus der Volksgruppe der am östlichen Rand der Prager Kultur, in den Tälern des mittleren Dnepr und der Bug, in Volhynien lebenden Duleben, herausgerissen, als Apsich — auf der Rückkehr von seinem, gegen die Anten im Jahre 602 geführten erfolgreichen Feldzug — ihr Land plünderte und von ihnen zahlreiche Gefangene machte. Auf seinem Siedlungsgebiet in Transdanubien ankommend siedelte er sie auf dem südwestlichem Grenzgebiet in den Tälern der Zala und der Mur an. Apsich (der eine oder mehrere Personen verkörpern kann, ausgeschlossen ist auch nicht, daß es sich um einen Würdetitel der Awaren handelt) erscheint in den schriftlichen Quellen mehrmals und wird stets im Zusammenhang mit Pannonien genannt (570—571 anlässlich der Friedensverhandlungen mit Tiberios; bald darauf erscheint er im Feldzug der Byzantiner gegen Persien, vermutlich als Anführer der pannonischen Hilfstruppen; schließlich 581—582 bei der Belagerung Sirmiums, nach dem er bei der nach Dalmatien führenden Brücke sein Lager aufschlägt und von hier zur anderen Brücke zieht, um sich mit den Truppen von Bajan zu vereinigen, was bedeutet, daß er aus Pannonien kommen mußte). So ist anzunehmen, daß wir es mit dem Anführer der Awaren in Transdanubien zu tun haben. Dieses Volk hat sich in ihren Bestattungssitten (z.B. ganze Pferdebestattung in getrennten Grabgruben, das gemeinsame Vorkommen des Steigbügel—Sperr—Verbandes mit den Pferdegeschirrbeschlägen in Fasernform) und wahrscheinlich auch in anthropologischer Hinsicht (ÉRY 1983,

49–51.) einigermaßen von den anderen awarischen Stämmen unterschieden.

Von der Anwesenheit der Duleben in den Zala–Mur-Tälern zeugt der im 9. Jh. mehrmals erwähnte Ortsname in der Nähe Radkersburg–Radgona (860: *ad Tudleipin*, um 870: *in Dudleipin* (Conversio) 891: *in comitatu Dudleipa*), aus welchem die ursprüngliche Lautform des Namens des Volkes rekonstruierbar ist, die Dudleb. Wir wissen, daß die Lautgruppe *-dl-* nur in den Sprachen der Westslawen weiterbestand, aber auch in der urslowenischen Sprache kam noch das *-dl-* an Stelle von *-l-* vor. (MELICH 1925–1929, 395.) Aufgrund dessen ist wahrscheinlich, daß die Du(d)leben in ihrer Urheimat zum östlichen Zweig der Westslawen gehörten, wodurch bekräftigt wird, daß ihr Siedlungsgebiet zum Ausbreitungsgebiet der Prag–Korčak–Kultur gehört. Den östlichen Ursprung der pannonischen Du(d)leben unterstreicht auch der bekannte Ausschnitt aus den Kiewer Jahrbüchern (Povest' vremennyh let), wo über die von den Awaren erlittene Elend berichtet wird. Über den Ursprung dieser Passage entwickelte P. Váczy einen geistreichen Gedankengang (VÁCZY 1974, 1044–1074.). Seiner Meinung nach waren, — als 866 Method und Cyrill (Konstantin) mit ihren Schülern den Hof von Kocel in Mosaburg erreichten und hier längere Zeit verweilten — unter den 50 Schülern, die sie bei sich aufnahmen, auch Mitglieder der örtlichen Du(d)leben.

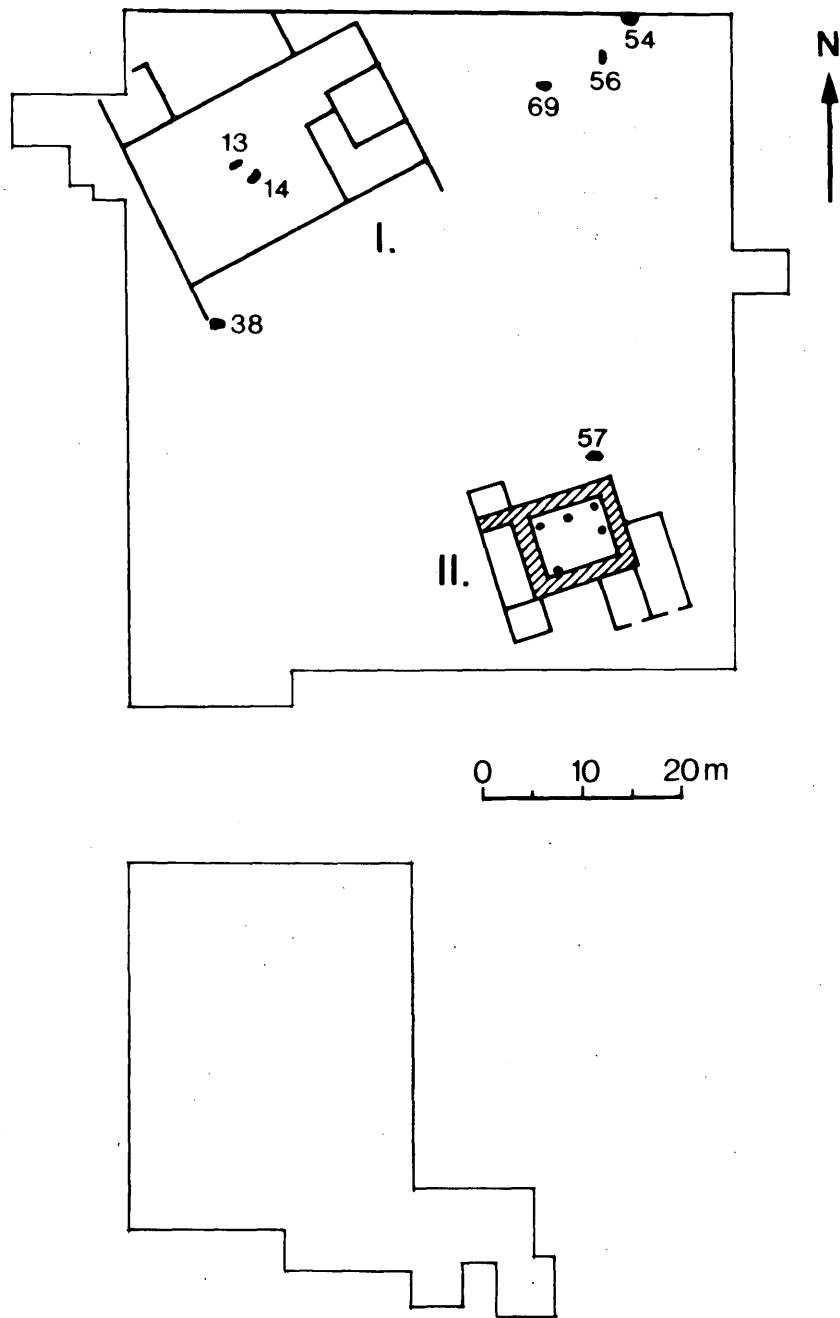
Durch diese wurden sie mit den „awarischen Traditionen“ der Du(d)leben bekannt, was als Teil der geistigen Nachlassenschaft von Method während ihres Aufenthaltes in Mähren, wie auch nach ihrer Ankunft in Bulgarien weiter bewahrt wurde. Dort, in Preslav, — wo sie eine rege literarische Tätigkeit entwickelten, die kurze byzantinische Chronik des Patriarchen Nikephoros übersetzten (von hier stammt auch der auf den Abenteuerzug des Kaisers Herakleios in Jahre 623 neben Herakleia verweisende Satz in den Kiewer Jahrbüchern) und den Brief kennenlernten, welchen Nikolaos Mystikos an den bulgarischen Zaren Simeon schrieb (jener beeinflusste das „russische Sprichwort“ über die Irrfahrten der Du(d)leben, welches lautet: „Verloren wie die Oboren (=Awaren), welche kein Geschlecht und auch keine Nachkommen haben“) — schrieben sie die bis dahin schon stark verzerrten „awarischen Traditionen“ der Du(d)leben nieder. Dies wird später dann auch vom Autor der Kiewer Jahrbücher aufgearbeitet. Da die tschechischen Dudleben (TUREK 1960, 299–309.) weit entfernt und durch dichtes Waldgebiet umschlossen wurden, waren sie vor den Awaren geschützt, und es ist uns auch keine Angabe darüber bekannt, daß sie in dieser frühen Zeit in Kontakt mit den Awaren gestanden hätten. Es ist also

nicht wahrscheinlich, daß die Bewohner vom Gebiet der Zala–Mur-Täler von dort stammen. Die wenigen Quellen dagegen, die — wenn auch nur verschwommen — eindeutig von den Du(d)leben entlang des Dnepr und der Bug sprechen, erwähnen gleichzeitig den Konflikt mit den Awaren. Wenn wir weiterhin beachten, daß gleichzeitig mit dem örtlichen Feldzug Apsich's, welcher der (oder einer der) Führer der Awaren in Pannonien gewesen sein könnte, im Komitat Zala die ersten archäologischen Funde auftreten, die mit den Slawen in Zusammenhang zu bringen sind, und keine verwandtschaftliche Bindung zur Pen'kovka–Kultur der Anten, sondern zur Prag–Korčak–Kultur, zu welcher auch die Kultur der Duleben zu zählen ist, aufweist, und wenn wir weiter beachten, daß diese Funde das enge Zusammenleben mit den Awaren von Anfang an beweisen, so ist relativ gesichert, daß Apsich bei seinem Feldzug die Du(d)leben gefangen nahm und sie mit einer Gruppe seiner Awaren in unserem Gebiet ansiedelte.

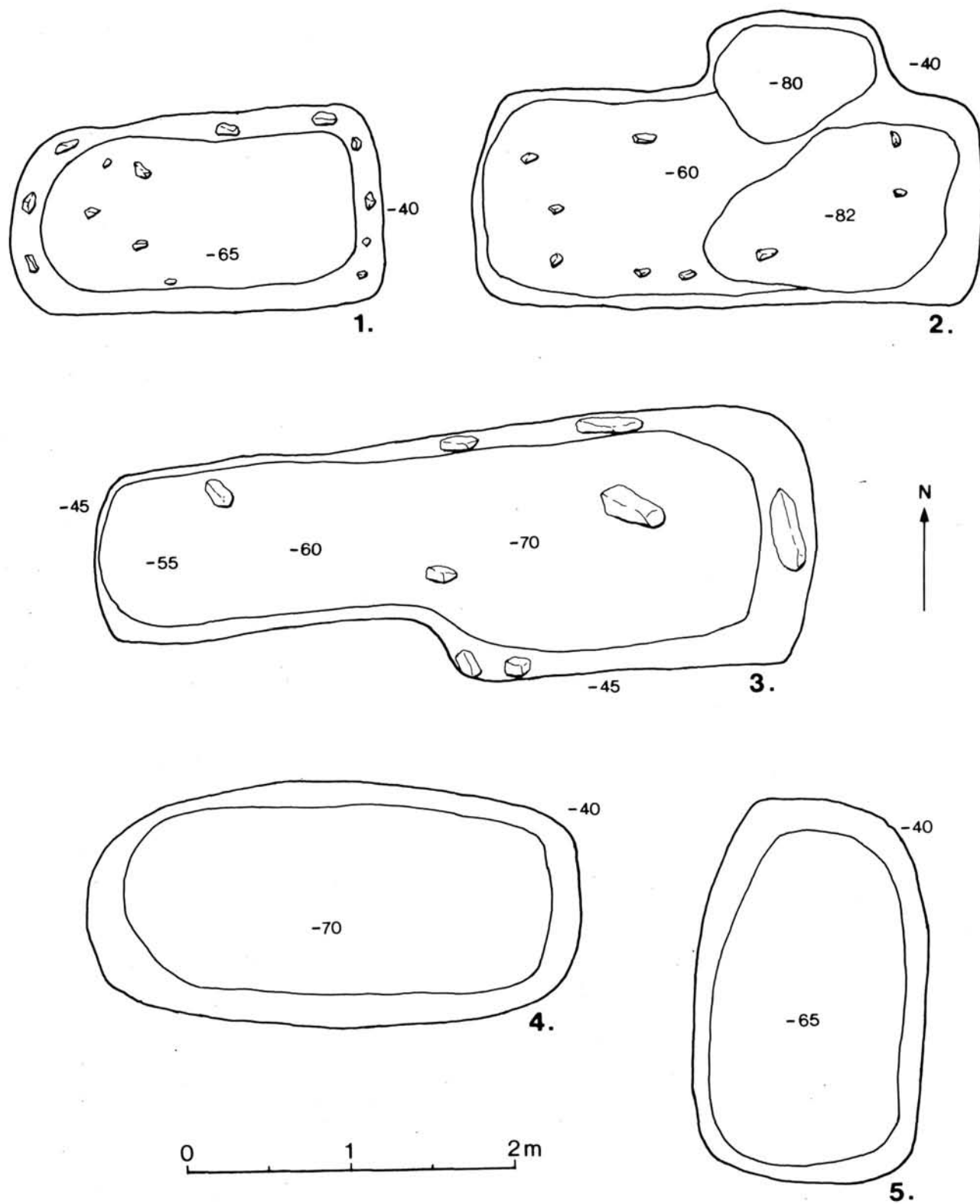
Zum Schluß einige kurze Bemerkungen zum weiteren Schicksal der Bewohner unserer Gegend. Alle Gräberfelder und alle Siedlungen erlöschten Ende des 7. Jhs. Es scheint, daß der große Teil der Bevölkerung von hier abwanderte oder durch äußere Kräfte umgesiedelt wurde. Im Zusammenhang mit der Geschichte der Bevölkerung steht vielleicht auch die Nachricht, wonach um 741–743 die Awaren die zwischen Mur und Drau lebenden Karantanen überfallen und deren Anführer dux Boruth sich um Hilfe an die Baiern wendet. Die Awaren werden auch erfolgreich zurückgeworfen, aber das karantanische und auch benachbarte Gebiete kommen unter bairische Oberhoheit. Bei diesem scheinbar grundlosen Überfall kann es sich vielleicht um die, zu einem früheren Zeitpunkt stattgefundene Flucht der du(d)leb–awarischen Bevölkerung unseres Gebietes, welche mutmaßlich zu ihren in der Nachbarschaft lebenden verwandten Völkern überliefen, gehandelt haben. Dieser Kriegszug sollte vielleicht die Flucht der Du(d)leb–Awaren rächen.

Unser Territorium besiedelt sich erst wieder Ende des 8. / Anfang des 9. Jhs. Mit Wahrscheinlichkeit ist die Bevölkerung der Nachfahre der Bevölkerung aus dem 7. Jh. Darauf weist die Anlage der neuen Gräberfelder, die in unmittelbarer Nähe zu denen aus dem 7. Jh. liegen (s. Pókaszeptk, Kehida und Zalakomár) hin, als wollten sie die Beisetzung neben ihren Urahnen fortsetzen. Diese Tradition ist auch in den Bestattungsbräuchen zu erkennen; so sind die Gräberfelder wie im 7. Jh. auch nun birituell. Daneben ist auch in der Siedlungskeramik eine gewisse Kontinuität zu den früheren Perioden aufzuzeigen.

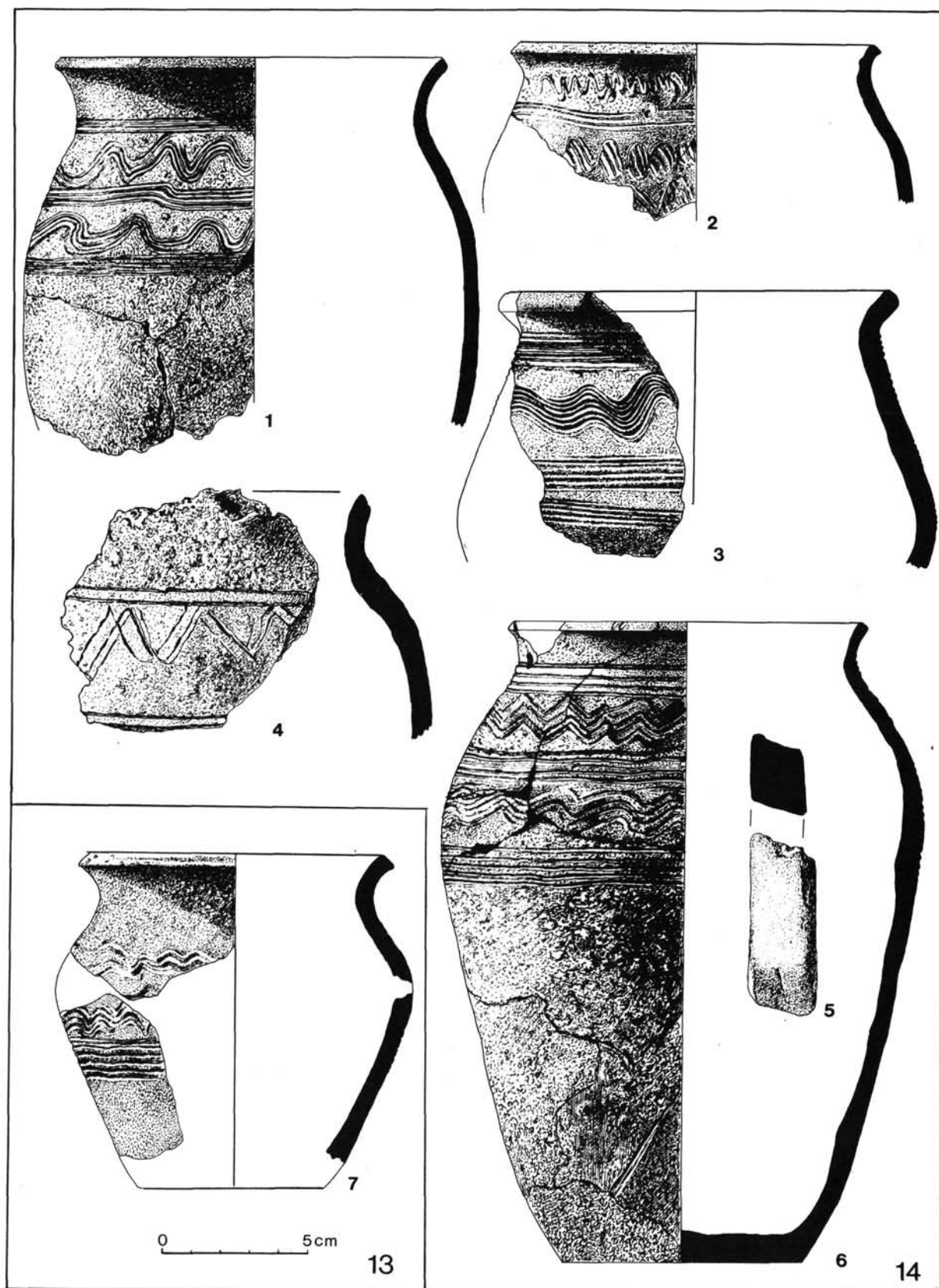
Szőke B. M.

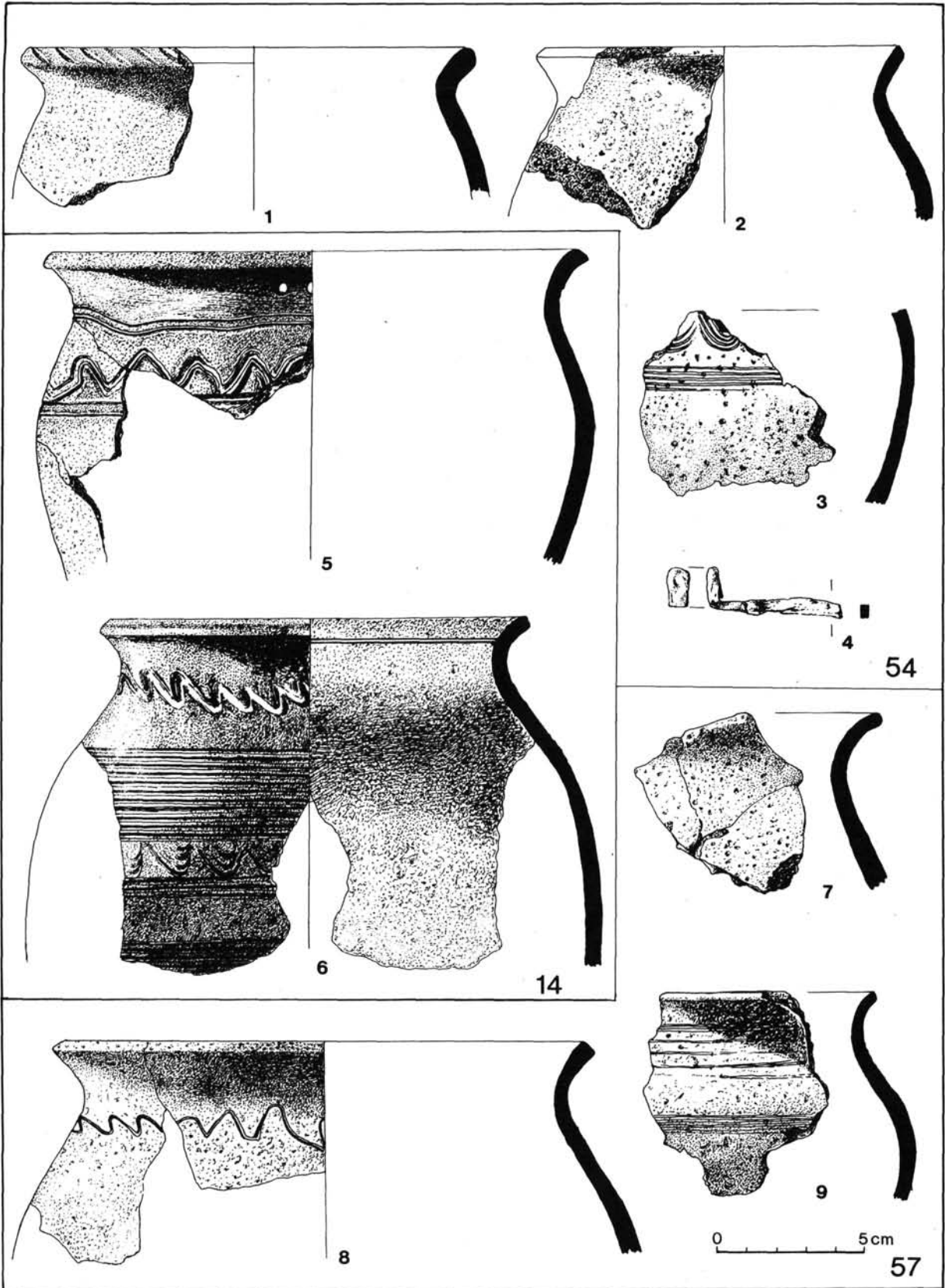
1. kép: Nagykanizsa — Inkey sírkápolna
Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle

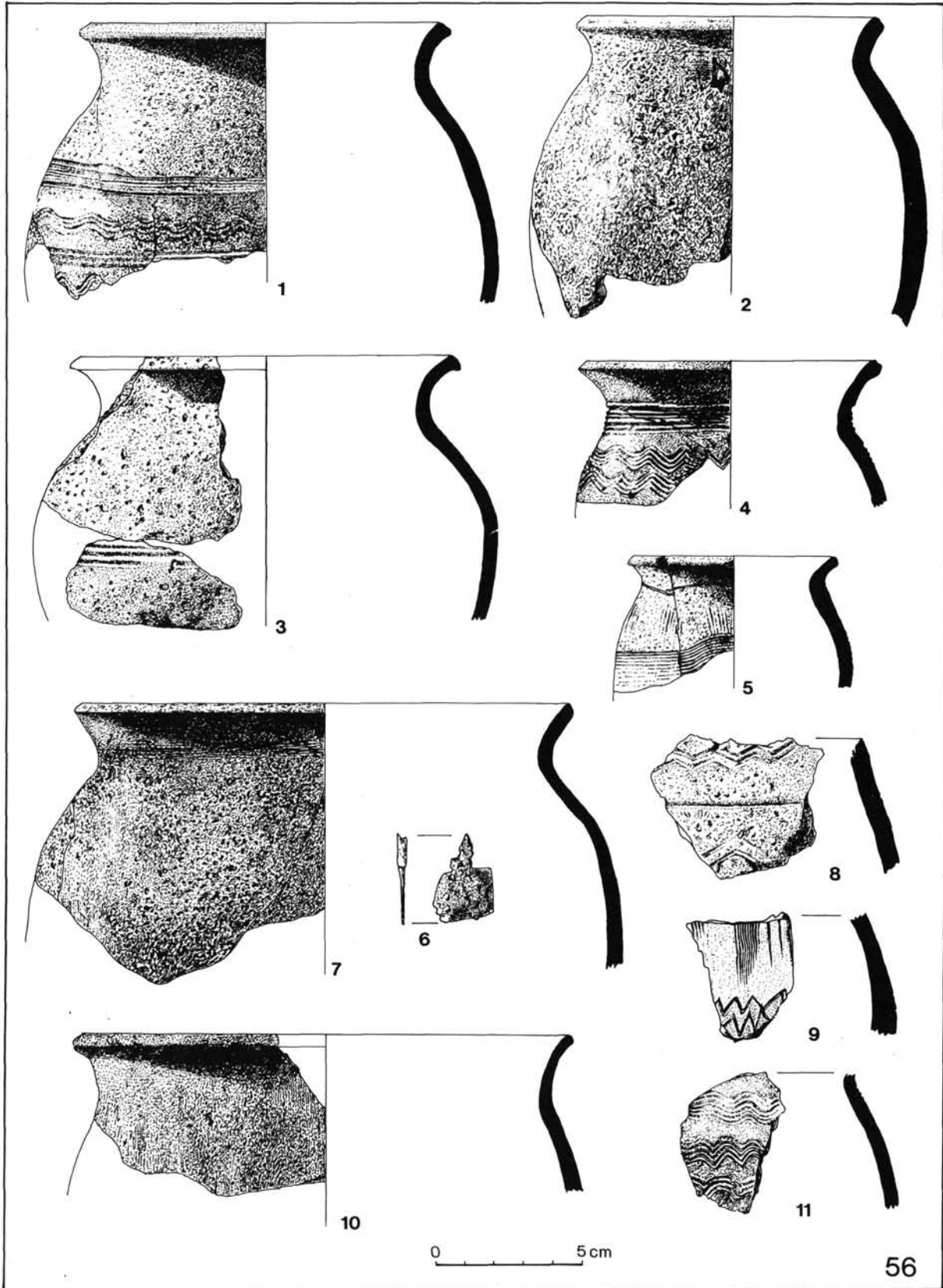
2. kép: Nagykanizsa — Inkey sírkápolna 1: 13. objektum, 2: 14. objektum, 3: 57. objektum, 4: 54. objektum, 5: 56. objektum.
 Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle 1: 13. Objekt, 2: 14. Objekt, 3: 57. Objekt, 4: 54. Objekt, 5: 56. Objekt.

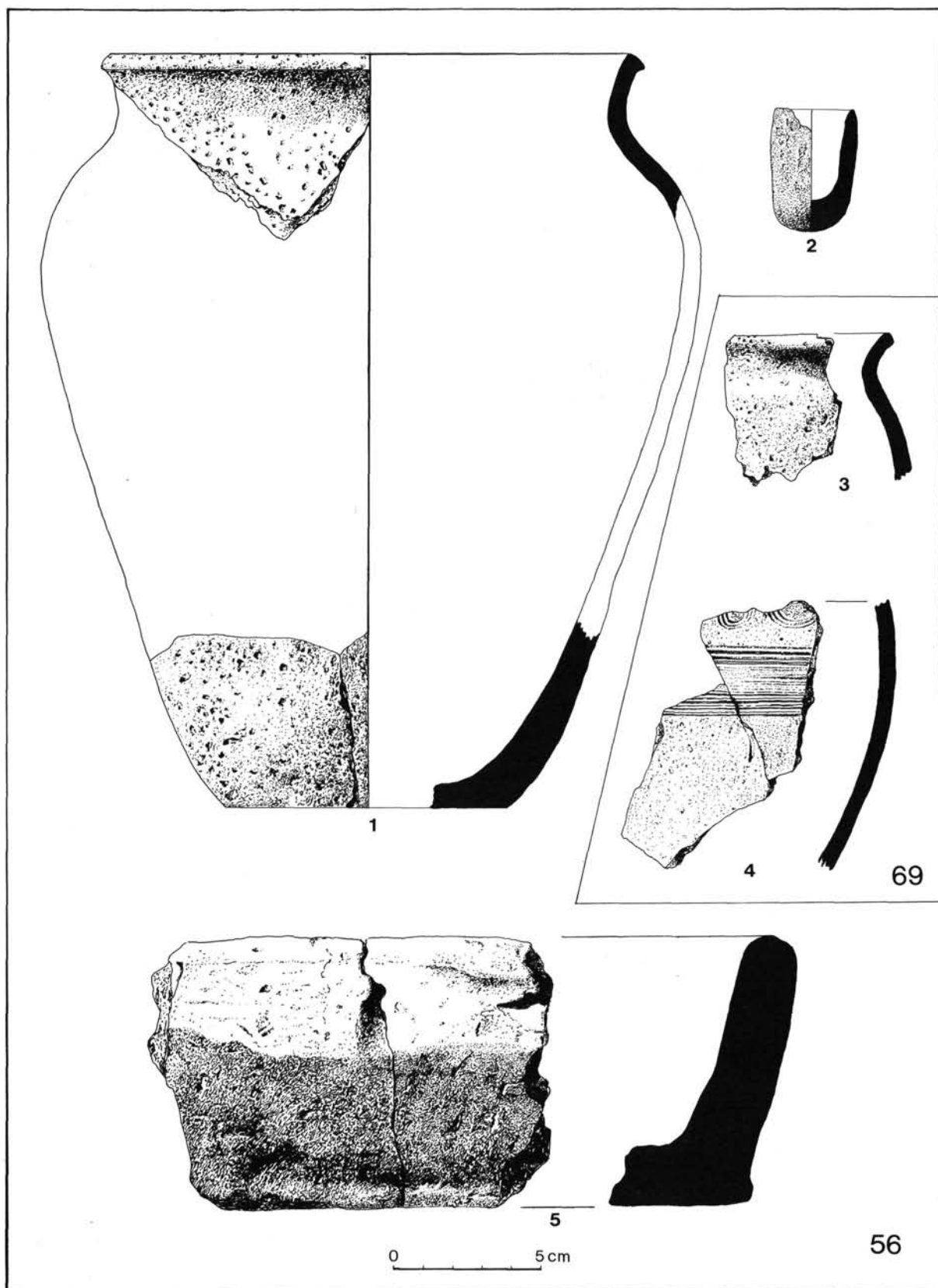
3. kép: Nagykanizsa — Inkey sírkápolna 1—6: 14. objektum, 7: 13. objektum.
 Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle 1—6: 14. Objekt, 7: 13. Objekt.

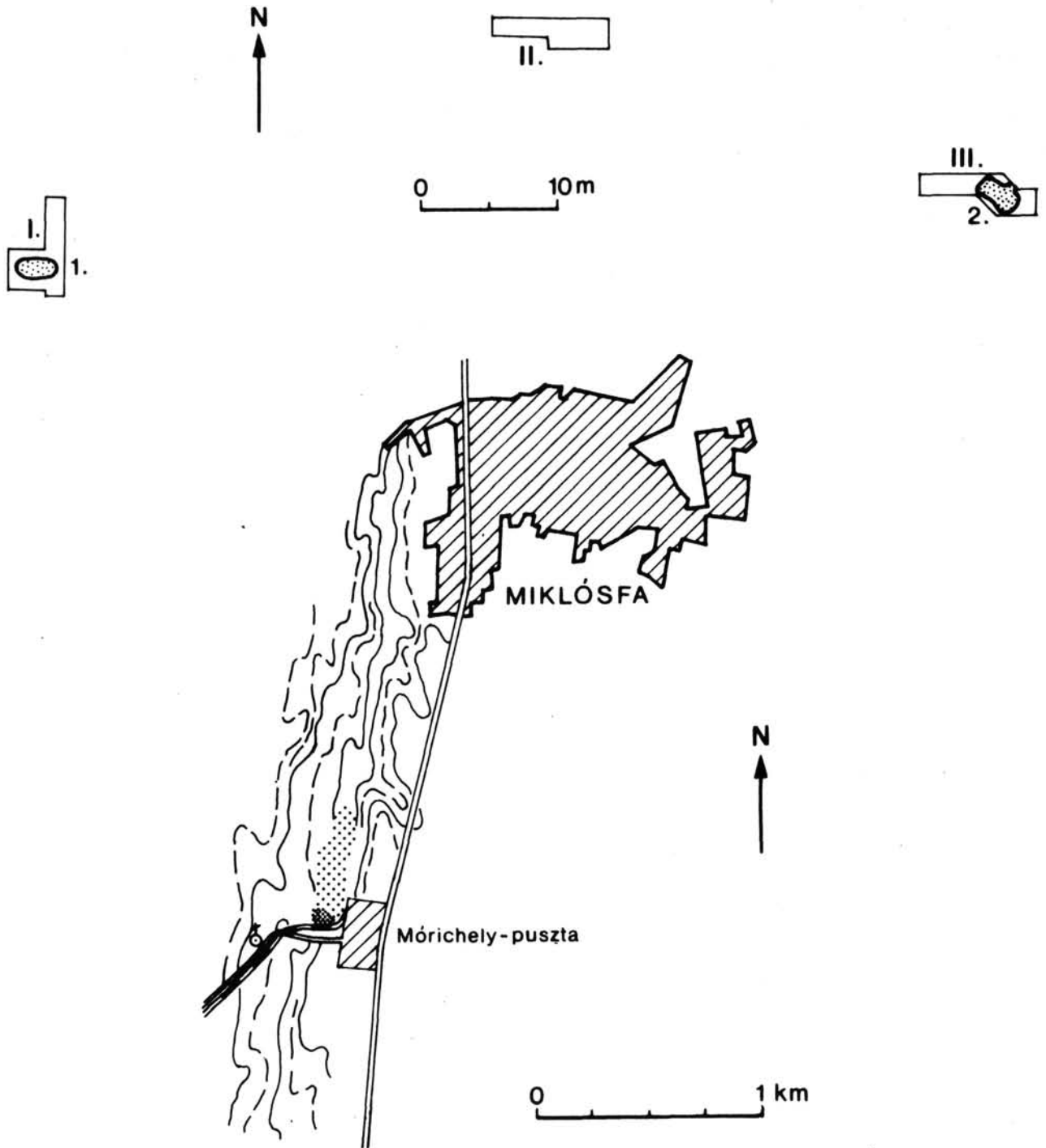
4. kép: Nagykanizsa — Inkey sírkápolna 1—4: 54. objektum, 5—6: 14. objektum, 7—9: 57. objektum.
 Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle 1—4: 54. Objekt, 5—6: 14. Objekt, 7—9: 57. Objekt.

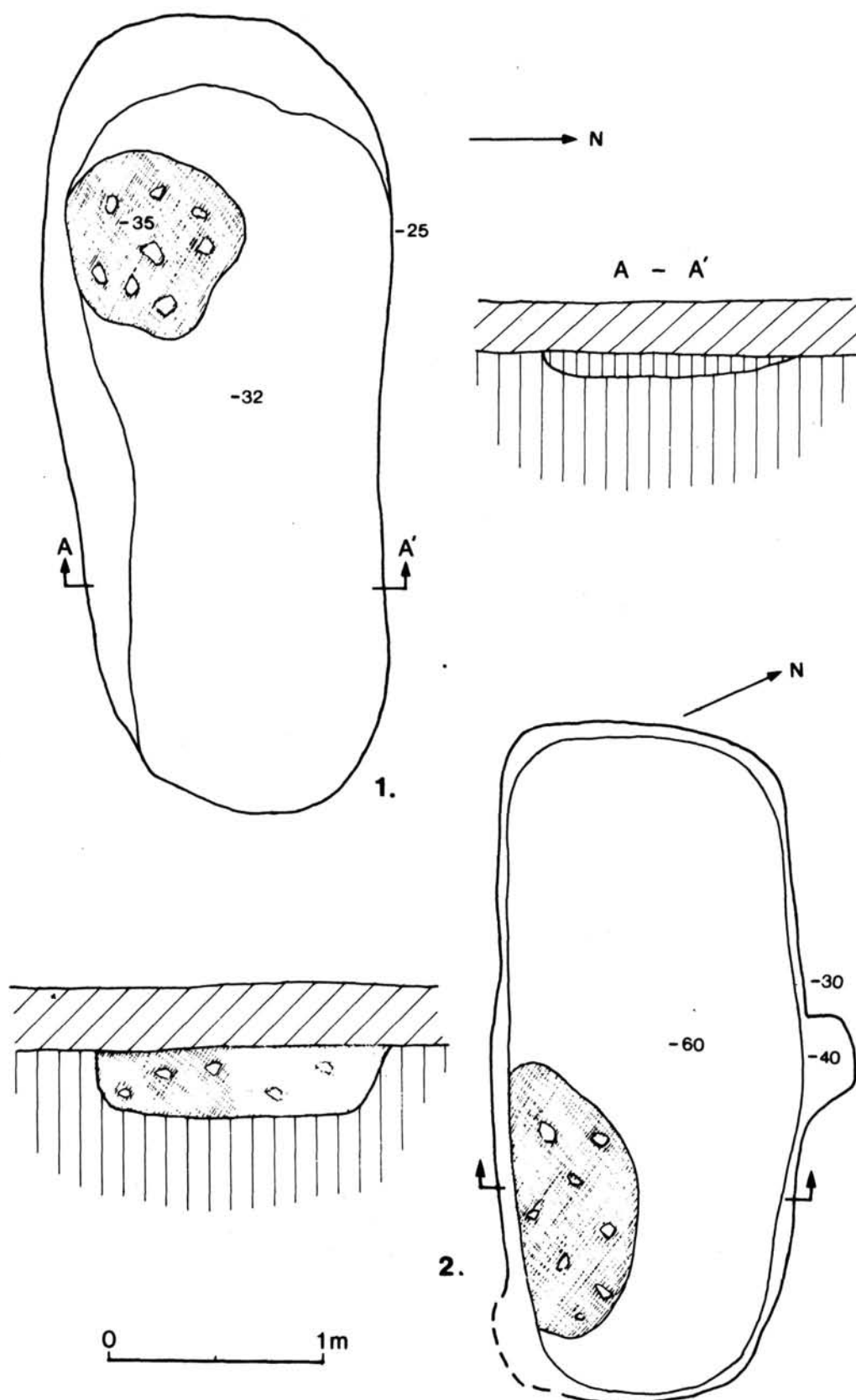
5. kép: Nagykanizsa — Inkey sírkápolna 1—11: 56. objektum
 Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle 1—11: 56. Objekt

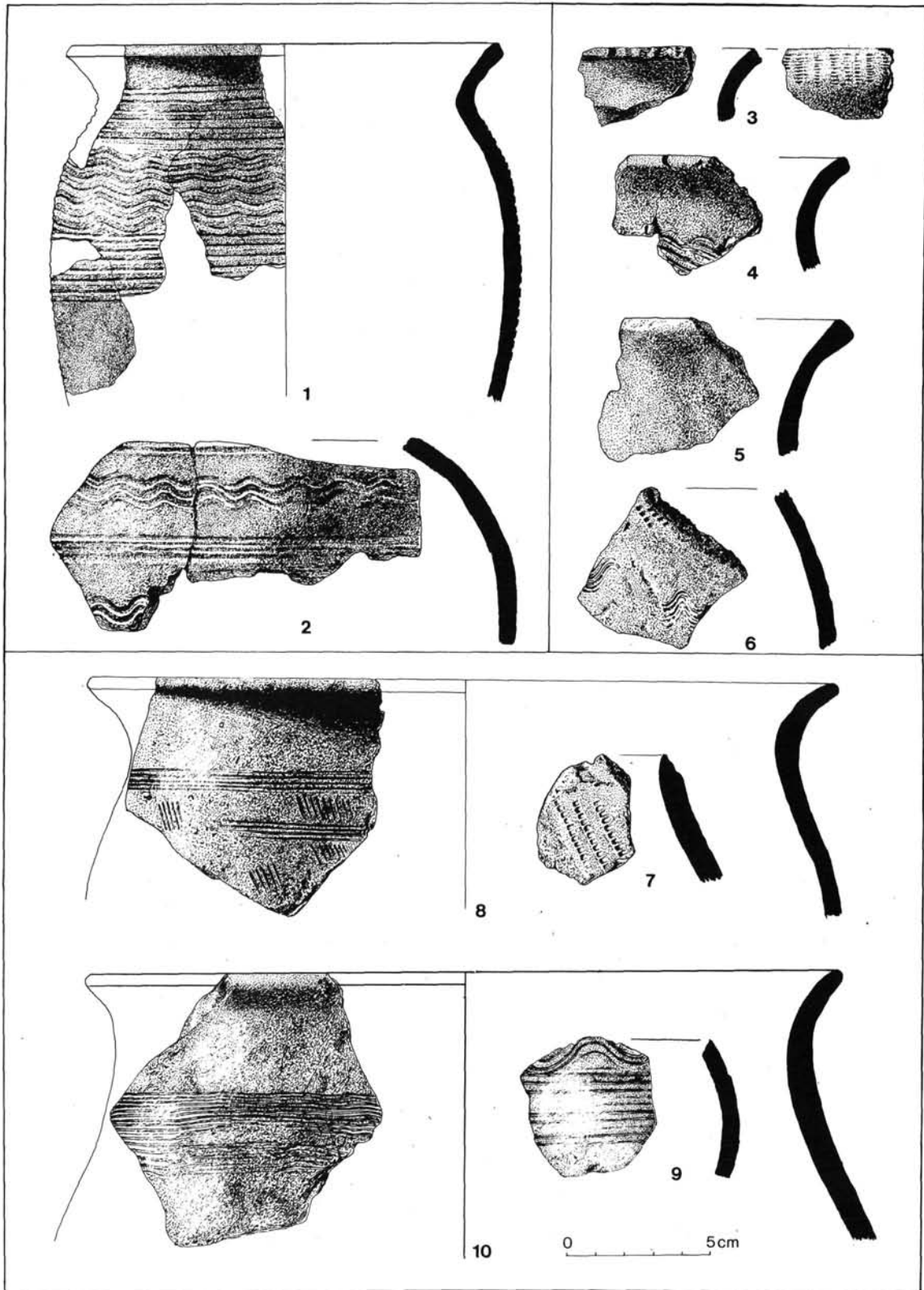
6. kép: Nagykanizsa — Inkey sírkápolna 1—2, 5: 56. objektum, 3—4: 69. objektum.
 Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle 1—2, 5: 56. Objekt, 3—4: 69. Objekt.

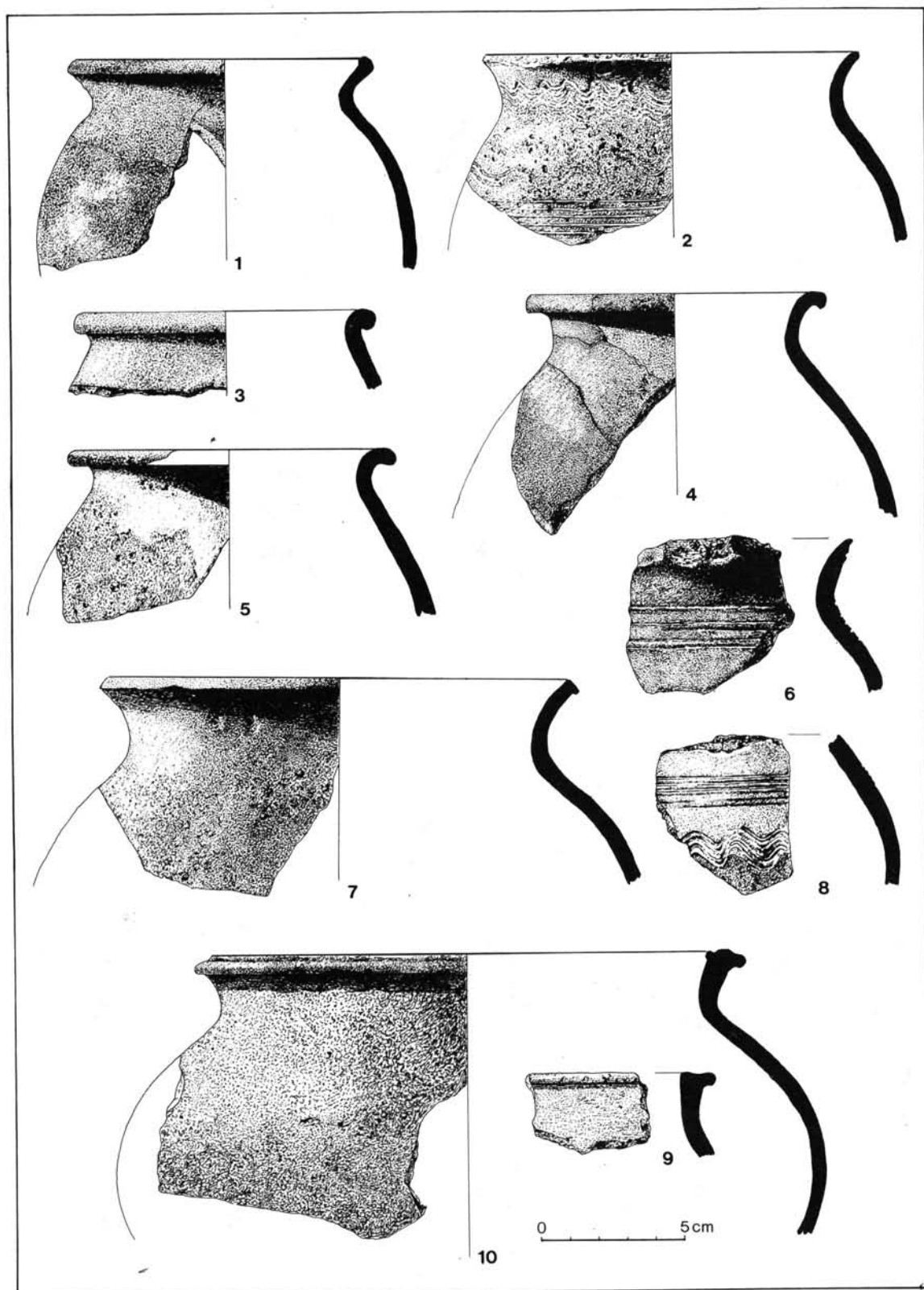
7. kép: Nagykanizsa—Miklósfa, Móríchely (Cigánykút)

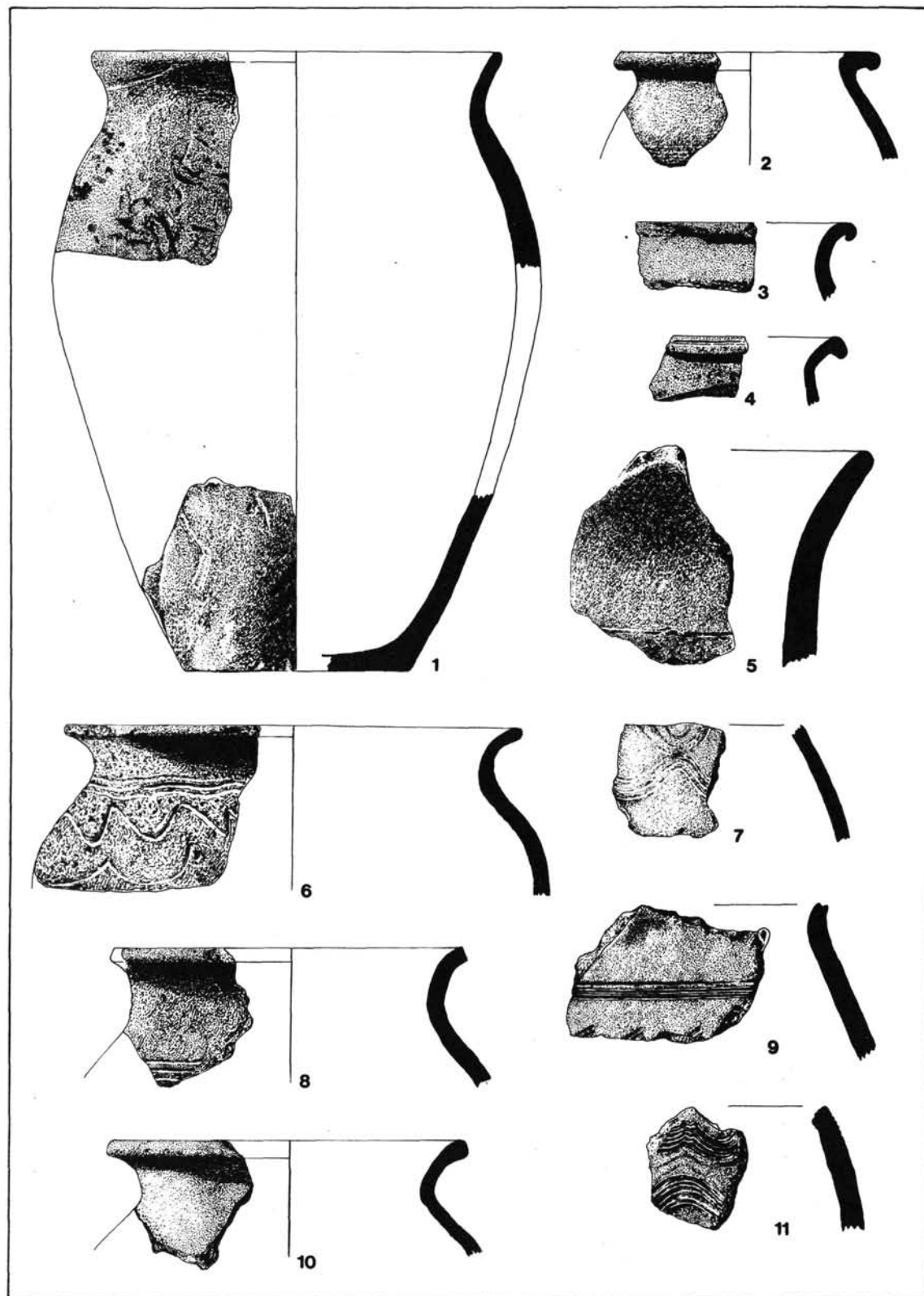
8. kép: Nagykanizsa–Miklósfa, Móríchely (Cigánykút) 1: 1. objektum, 2: 2. objektum.

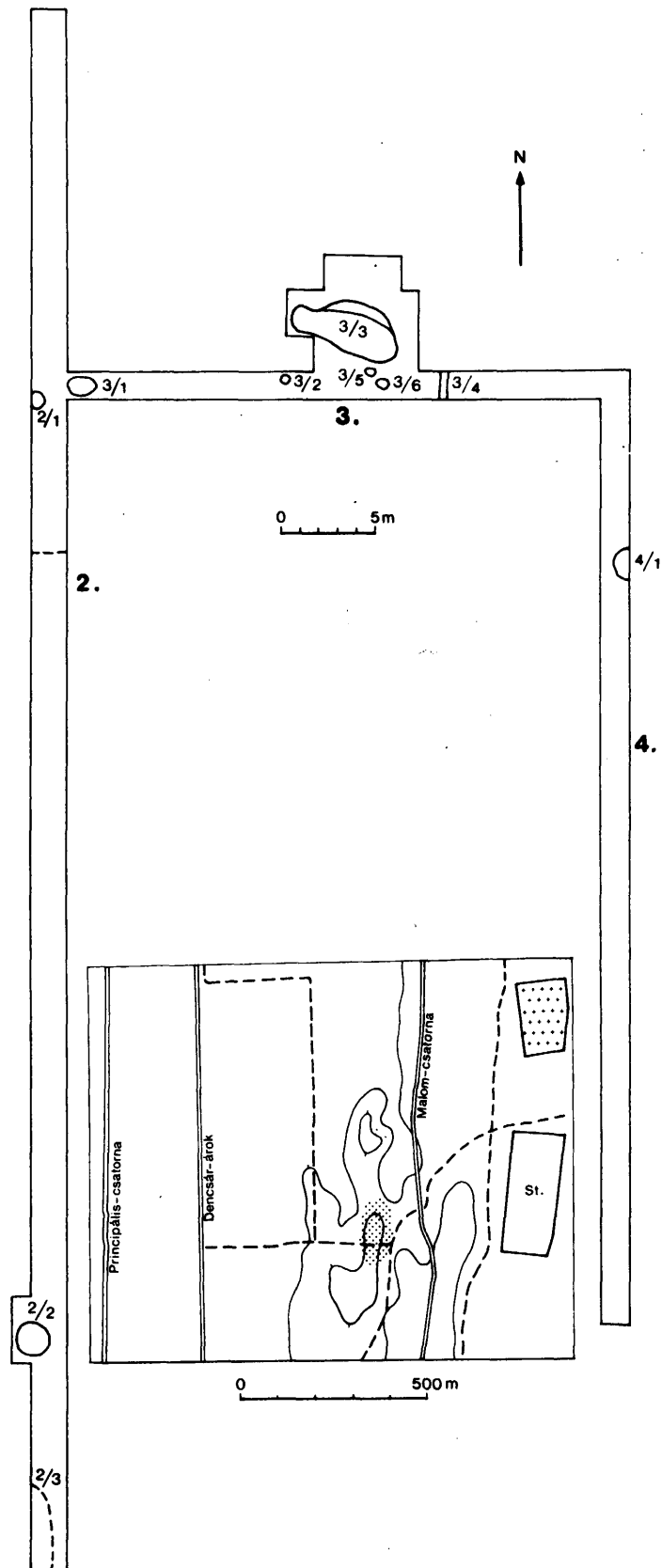
9. kép: Nagykanizsa—Miklósfa, Móríchely (Cigánykút) 1—2: 1. objektum, 3—6: terepbejárásból, 7—10: 2. objektum.
 Nagykanizsa—Miklósfa, Móríchely (Cigánykút) 1—2: 1. Objekt, 3—6: von der Geländebegehung, 7—10: 2. Objekt.

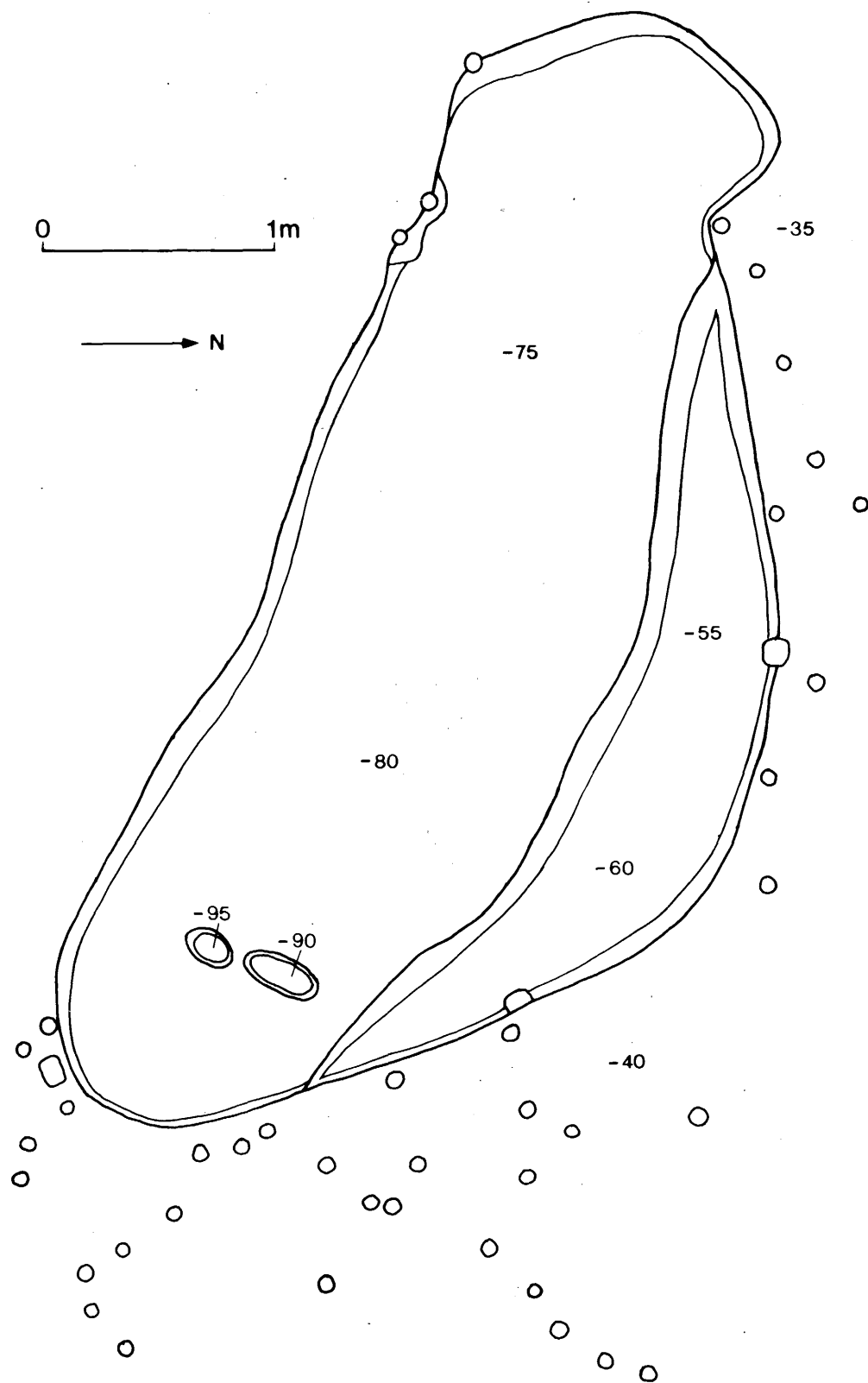
10. kép: Nagykanizsa—Miklósfa, Móríchely (Cigánykút) 1—10: 2. objektum

11. kép: Nagykanizsa—Miklósfa, Móríchely (Cigánykút) 1—11: 2. objektum

12. kép: Nagykanizsa — Práter-domb, Botanikus kert
 Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten

13. kép: Nagykanizsa — Práter-domb, Botanikus kert, 3/3. objektum
Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten, 3/3. Objekt

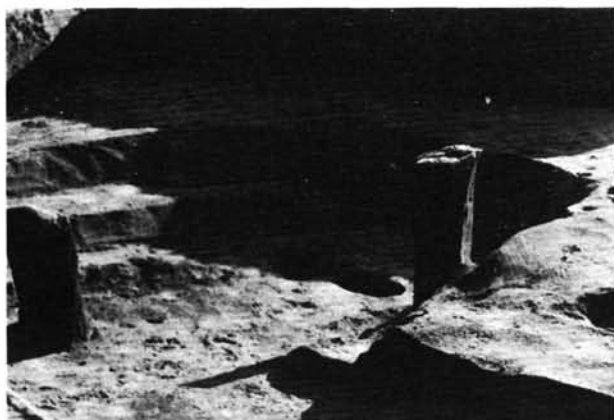
1

2

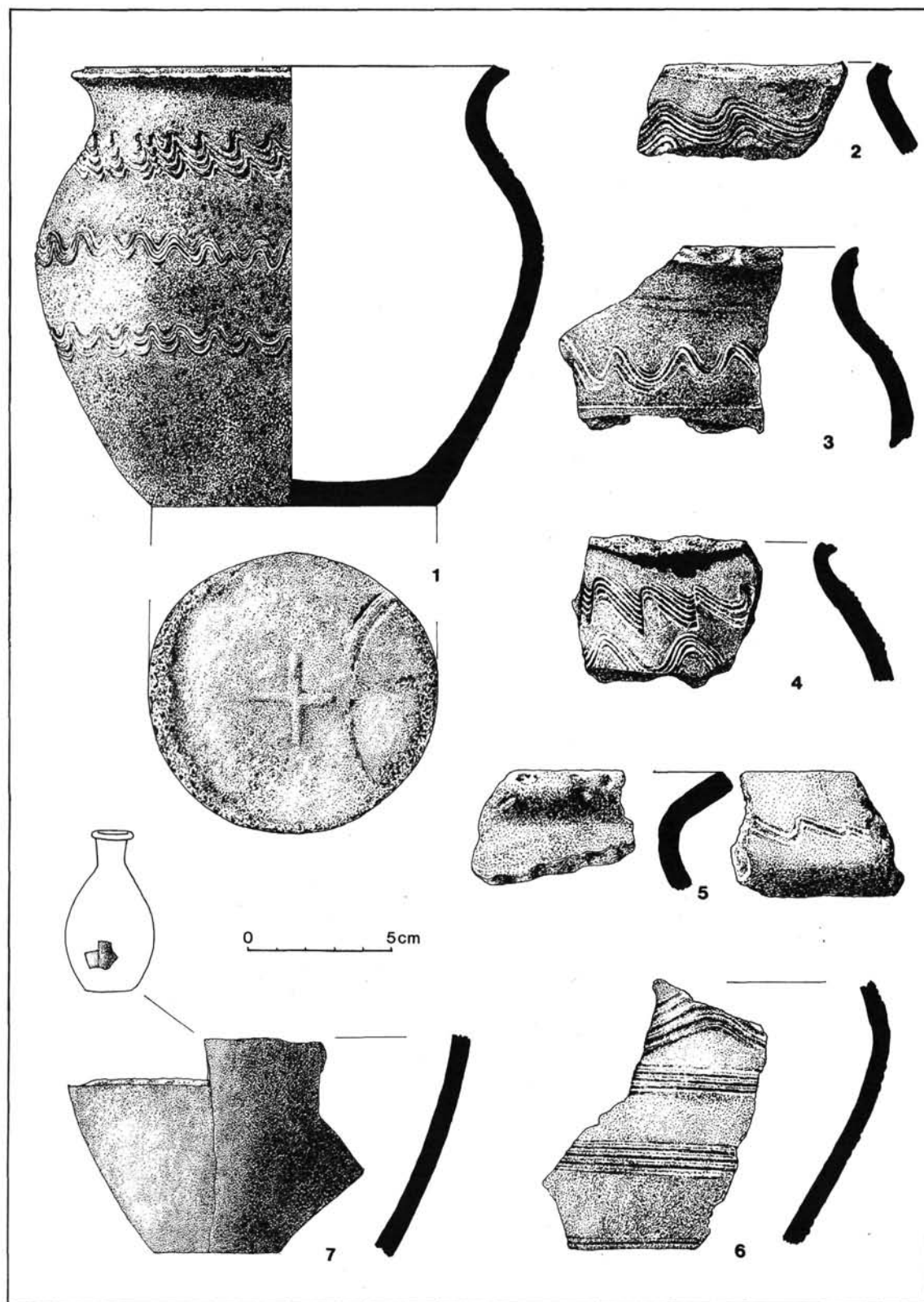

3

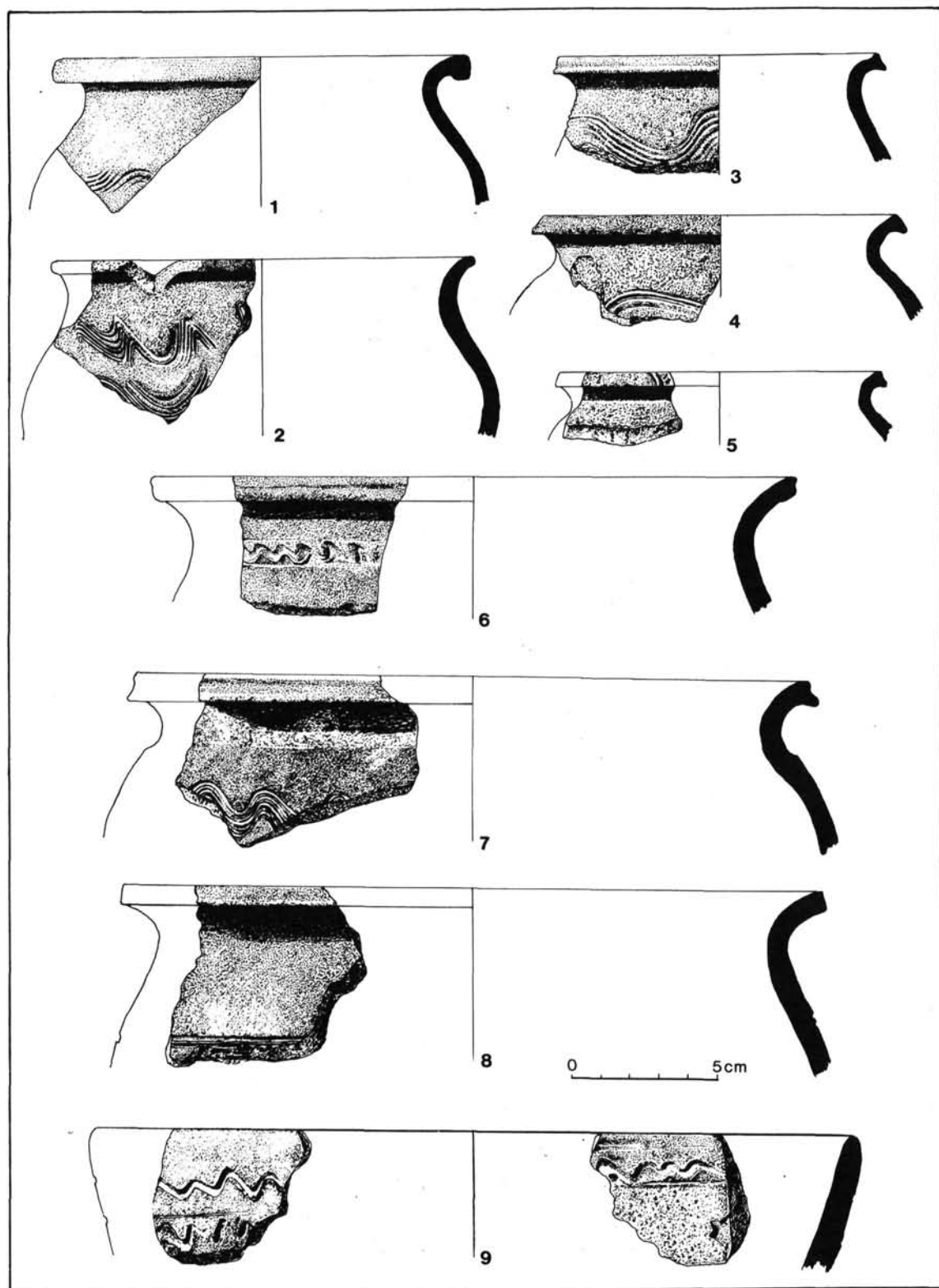
4

14. kép: Nagykanizsa — Práter-domb, Botanikus kert 1: a 3. szelvény keletről nézve,
2—3: a 3/3. objektum bontás közben, 4: a 3/3. objektum kibontva.
Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten 1: der 3. Schnitt von Osten aus,
2—3: während der Freilegung des 3/3. Objekts, 4: das freigelegte 3/3. Objekt.

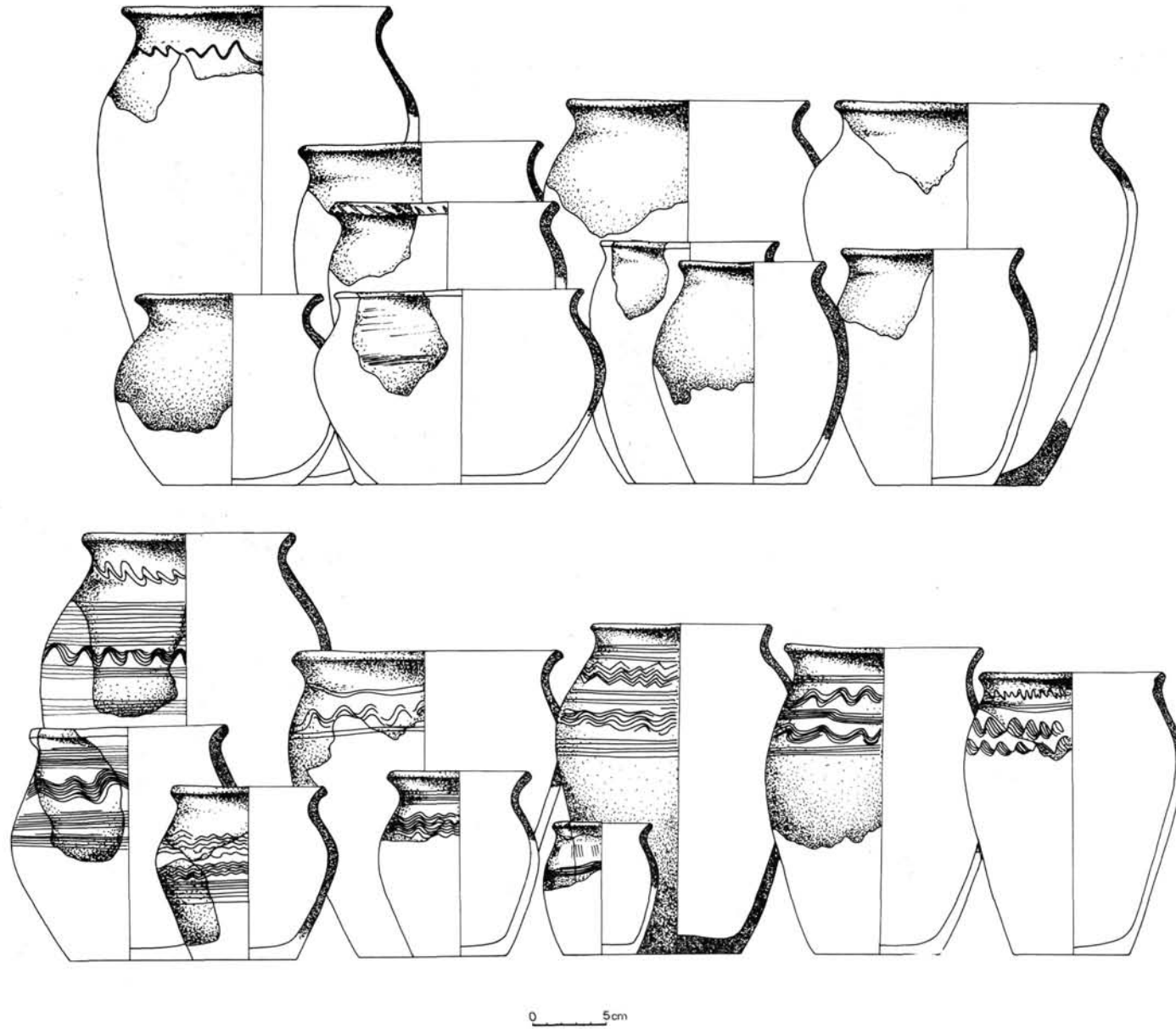

15. kép: 1: Nagykanizsa — Leányvár; 2—7: Nagykanizsa — Práter-domb, Botanikus kert (2, 3, 7: 3/3. objektum, 4—6: 2/1. objektum).

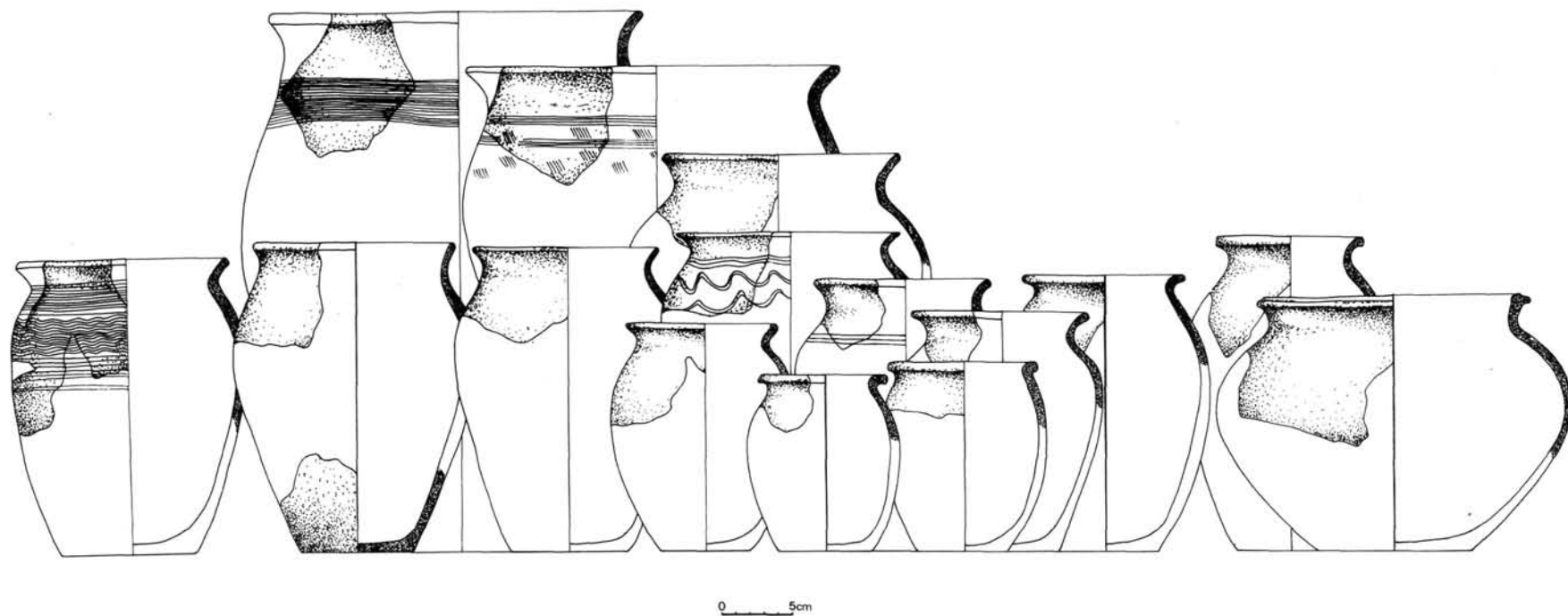
1: Nagykanizsa — Leányvár; 2—7: Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten (2, 3, 7: 3/3. Objekt, 4—6: 2/1. Objekt).

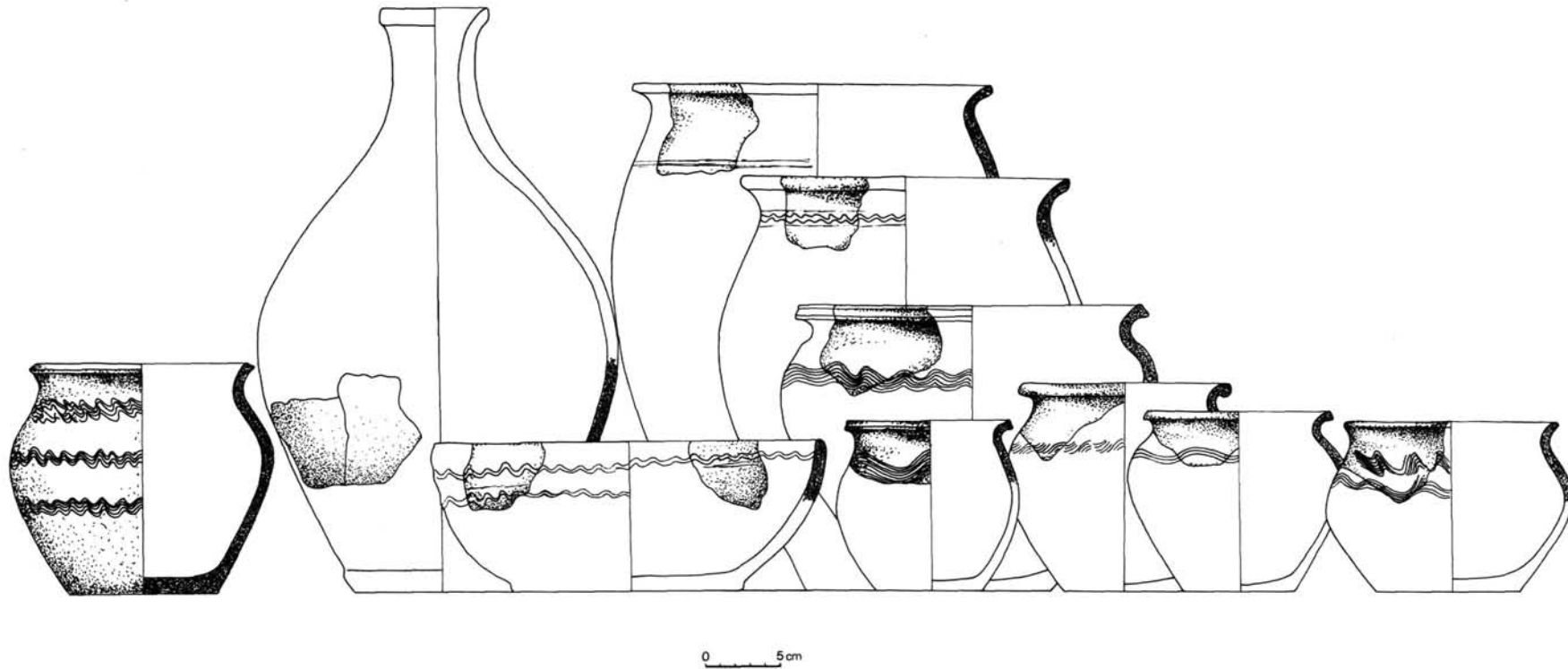
16. kép: Nagykanizsa — Práter-domb, Botanikus kert 1—9: 3/3. objektum.
 Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten 1—9: 3/3, Objekt.

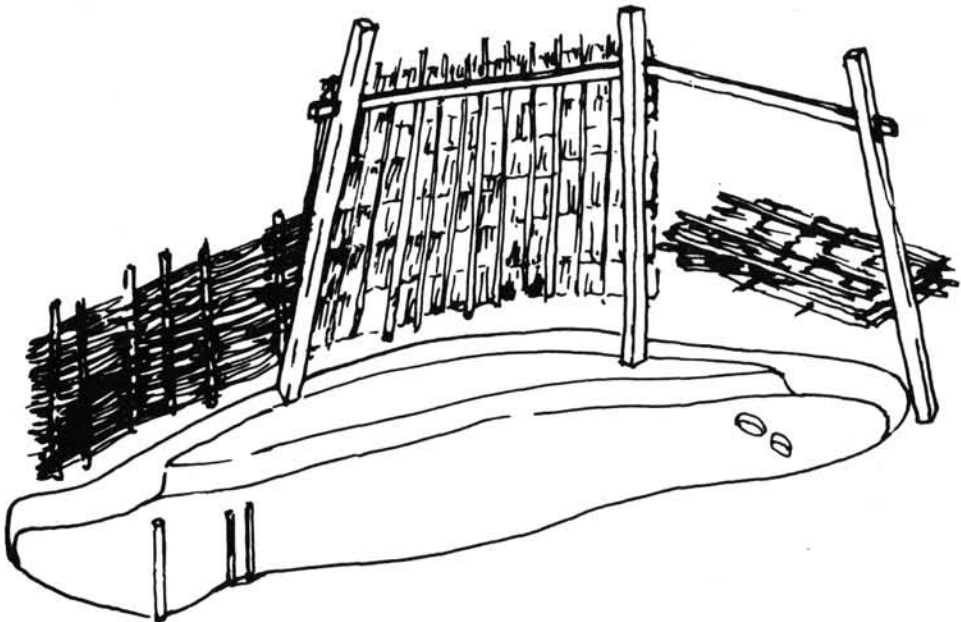
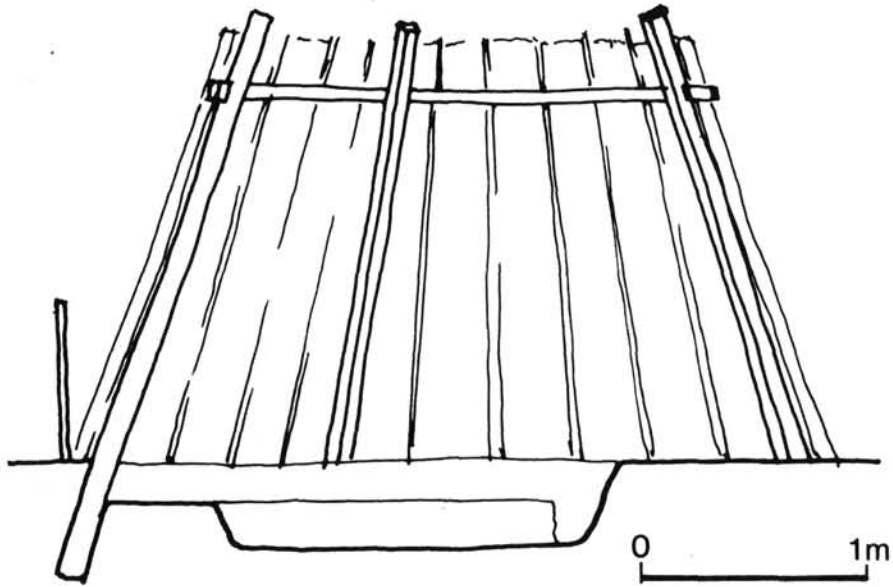
17. kép: Nagykanizsa — Inkey sírkápolna, a telep edénykészletének rekonstrukciója.
 Nagykanizsa — Inkey Grabkapelle, Rekonstruktion der Gefässe aus der Siedlung.

18. kép: Nagykanizsa—Miklósfa, Móríchely (Cigánykút), a telep edénykészletének rekonstrukciója.
Nagykanizsa—Miklósfa, Móríchely (Cigánykút), Rekonstruktion der Gefässe aus der Siedlung.

19. kép: Nagykanizsa — Práter-domb, Botanikus kert, a telep edénykészletének rekonstrukciója
 (bal oldalt külön: Nagykanizsa — Leányvár).
 Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten, Rekonstruktion der Gefässer aus der Siedlung
 (auf der linken Seite getrennt: Nagykanizsa — Leányvár).

20. kép: Nagykanizsa — Práter-domb, Botanikus kert, 3/3. objektum rekonstrukciója. (Egyed E.)
Nagykanizsa — Práter-Hügel, Botanischer Garten, Rekonstruktion des 3/3 Objekts. (von E. Egyed)

